

ÉDES ANYANYELVÜNK

XV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1993. ÁPRILIS–JÚNIUS

ÁRA: 25 FORINT

Rajzpályázat anyanyelvünk védelmére

Az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Dunaholding Alapítvány ötvenezer forintos pályázata

Az *Anyanyelvápolók Szövetsége* (az Ifjúsági Szervezet kezdeményezésére) a nyelvművelő törekvéseket már korábban is támogató *Dunaholding Alapítvánnyal* közösen 50 000 Ft összdíjazású anyanyelvi plakátpályázatot hirdet.

Célunk olyan ötletes rajzok készíttetése, amelyek a grafikai megjelenítés eszközeivel (és az ahhoz kapcsolódó rövid szöveggel) az anyanyelv ápolására, védelmére buzdítanak, s felhívják a figyelmet a nyelvművelés fontosságára. A pályázó kötöttség nélkül alkalmazhat bármilyen grafikai megoldást és technikát, szabadon dönthet a plakátterv szövegének tartalmáról, megjelenítési módjáról. A pályaműveket egységesen A4 nagyságú papírlapon, fehér kartonlapra ragasztva kell benyújtani. A pályázat nyilvános, azon (korhatár és az állampolgárság korlátozása nélkül) bárki részt vehet. Egy személy több pályamunkát is beadhat, illetve többen is készíthetnek közös alkotást. A szakértőkből és a pályázat meghirdetőinek képviselőiből álló öttagú bizottság három kategóriában hirdet eredményt:

1. Általános iskolások, 2. Középfokú iskolák tanulói, 3. Felsőfokú intézmények hallgatói és felnőttek.

A pályamunkák beadásának feltételei: Minden egyes kartonlap hátoldalára írja rá a pályázó a *jeligét*, és jelölje meg: műve melyik kategóriában versenyez. Ugyanazt a jeligét írja rá arra a nem átlátszó, lezárt borítékra is, amely tartalmazza az azonosító adatokat: a pályázó nevét, foglalkozását, munkahelyét, lakcímét. (Ha egy személy több plakáttervet készít, akkor arra kérjük, mindegyik munkáját más-más jeligével lássa el.)

A pályaműveket 1993. november 15-ig kell eljuttatni a következő címre: Anyanyelvápolók Szövetsége, 1360 Budapest, Pf. 6. A borítékra írják rá: „Plakátpályázat”. A nyilvános eredményhirdetésre 1993. december végén kerül sor. Megfelelő minőségű pályamunkák esetén a zsűri mindhárom kategóriában odaítéli az I., II., III. díjat, a pályázat meghirdetői pedig a legsikeresebb munkákat kiállítják, illetve az Édes Anyanyelvünkben vagy más lapban közzé is teszik.

Emlékezés egy nagy szógyártóra

Bugát Pál 1793–1865

Kétszáz esztendeje, 1793 áprilisában született Bugát Pál, a múlt század egyik jelentős természetbúvára, a tudományos élet fáradhatatlan szervezője, a nyelvújítás korának talán legtöbbet dicsért és leginkább kárhóztatott alakja. Vörösmarty elismerően értékelte, Toldy Ferenc méltatta, Kosztolányi a nagy újítót tisztelte benne. A másik oldalt, a bírálók táborát többek között Szarvas Gábor, Imre Sándor és Szily Kálmán neve fémjelzi.

A nyelvújítás vitái már régen elcsitulnak; az utókor árnyaltabban, elfogulatlanabban ítélheti meg a szembenálló felek érveit. E rövid írás nem vállalkozhat erre, mindössze tisztelgő főhajtás szeretne lenni egy túlzásaival, tévedéseivel együtt is gazdag életmű előtt.

Amikor Bugát Pál megkapja kinevezését a pesti egyetem orvosi kárára, a szépirodalmi nyelvújítás első nagy vitái és pengeváltásai már elcsendesedtek. A tudományos nyelv magyarosítása, gazdagítása éppen csak elkezdődött. Bugát, aki az elsők között tart magyar előadásokat a leendő orvosoknak, tanárként, szakkönyvek írójaként és fordítójaként is érzékeli tudományos nyelvünk szegénységét, szűkösségét. Így ír erről

1828-ban a Bonctudomány c. kötetének előszavában: „A fordító ... semmit sem érzett olyan fájdalmasan, mint azon hiánosságot, hogy mind a természeti tudományok, de még inkább az orvosi tudomány honni nyelvünkön csaknem egészen parlagon fekszik.”

A lehangoló állapotok nem szegik kedvét. Távoli elődéhez, a Magyar enciklopédiát létrehozó Apáczaihoz hasonlóan ő is hatalmas feladatot vállal. A harmincas években egymás után jelenteti meg orvosi szakkönyveit, fordításait (Közönséges körtudomány, Éptan, Sebészség, Tapasztalati természettudomány stb.). A köteteket magyar, latin, illetve német szójegyzékekkel egészíti ki. Az idegen szók helyett pontos, szabatos magyar megfelelőket keres. Kitaró munkával gyűjti össze az élővilág, az élettan, a gyógyítás kifejezéseit. Régi szavakat, tájszókat eleve nit fel, és gyakran él a képzés, a szóösszetétel és a szóvegyítés eszközeivel. Egy-egy sikeresebb leleménye szócsaláddá bővült. Számos máig élő szava közül csak néhányat idézek fel Szily Kálmán nyelvújítási szótárának és A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának segítségével: *adag, csipesz, ellenszenv, elnök, gyógyszer, gyógymód, higany, inga* stb.

(folytatás a 8. oldalon)

A tartalomból:

Kemény Gábor: Nyelvi mozaik • Deme László: Beszédkultúrát a hadseregben!
Láng Miklós: Amerikai magyar újságok hirdetései • Holczer József: Posztgraduális diákok?
Gyárfás Endre: Névtorzító • Juhász Dezső: Tájszavak tárháza
Bódi Zoltán: Kisiklott a Lokomotív! • És: pályázatok, rejtvények, hírek, nyelvész-leletek!

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók
Szövetségének
negyedévenkénti folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:
1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.

Postacím:
1364 Budapest, Pf. 122.

Előfizethető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.,
közvetlenül vagy postautalványon.
Előfizetési díj: egy évre 100 Ft
Számunkénti ár: 25 Ft

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Lőrincze Lajos
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Maróti István

ISSN 0139-0457

Készítette:
CERBERUS Kft.
1054 Budapest,
Kálmán I. u. 23.
Telefon: 1323-511
Felelős vezető:
Borbáth Gábor

Hivataloskodósdí

Ezt a játékot a különböző hivatalokban űzik. A cél az, hogy az információ, felszólítást vagy egyebet minél nyakatekertebb módon hozzák az ügyfél, a fogyasztó tudomására. Ezzel a hivatal egyrészt a fontosságának ad súlyt, másrészt az egyszerű embert olyannyira megijeszti, hogy az a harmadik szomszédig fut segítségért. Fordítsa már le neki a mondatot! Magyarról magyarra.

Nyilvánvaló, hogy senkinek nem jelent újdonságot a hivatali zsargon érthetlensége, azonban nemrégiben egy olyan „díszpéldányra” bukkantam, amely megérdemli a nyilvánosságot. Egy felszólítás utolsó mondata a következő: „A befizetés elmulasztása esetén megkeresés hiányában letiltó végzést fogunk folyamatba helyezni”.

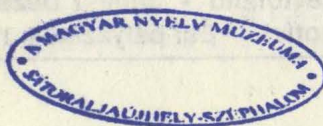
A hivatali kacifántoskodás iskolapéldájának is tekinthetjük ezt, sőt már akár „művészetnek” is nevezhetnénk. Azonban se nem játék, se nem nevetnivaló, se nem „művészet”, hanem gond és szánniláló. Az egyik megyeszékhely vállalatának több ezer példányban sokszorosított szabványlevele adja tudtul ily módon a következőt: „Ha a befizetést elmulasztja, s vállalatunkat nem is keresi föl, a jelölt összeget letiltatjuk fizetéséből.”

Felháborító, hogy milyen érthető és egyszerű így. Nem?

Minya Károly

Tartalom

Rajzpályázat anyanyelvünk védelmére	1
Tóth Péter: Emlékezés egy nagy szógyártóra	1
Minya Károly: Hivataloskodósdí	2
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	3
Graf Rezső: Nemcsak ..., hanem ... is	4
Deme László: Beszédkultúrát a hadseregben!	5
Balogh Lajos: Ember, személy, személyiség	6
Vezényi Pál: Ovizsaru és társai	6
Balázs Géza: A magyar nyelv és kultúra védbástyái Hollandiában	7
Maróti István: Beszélgetés Sellei Zoltán versmondóval	8
Láng Miklós: Amerikai magyar újságok hirdetései	9
Holczer József: Posztgraduális diákok?	9
Simon Zoárd: Homokóra és acélcilinder	10
Buvári Márta: Tudatlan tudálékosság	10
Gyárfás Endre: Névtorzító	10
Pető Gábor Pál: Politikai nyelvészkedés	11
Zimányi Árpád: Elveszett névelők	11
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Neves iskolák	12
Makra Zsigmond: Még egyszer a <i>status quo</i> -ról	12
Kerekes Barnabás: Azért, mert más igen..., azért mi ne!	13
Pásztor Emil: Érdekes címek	13
Dörnyei László: Kresznerics Ferenc Anyanyelvi Verseny Celldömölkön	14
Szűts László: Kosztolányi-napok Szabadkán	14
Federmayer István: A Latina – Előszó az Alagyákhoz	15
Baksa Péter: „Azokról, akik anyanyelvünk pallérozására szánták el magukat”	15
Hírek	15
Juhász Dezső: Tájszavak tárháza	16
B. G.: Könyvek a kétnyelvűségről	16
Büky László: Kétféle összefoglalás nyelvünkről	17
Grétsy László: Ábécé a lapkészítéshez	17
Pontozó	18
Keresztrejtvény	19
Bódi Zoltán: Kisiklott a Lokomotív!	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észletek	20

(Mennyi idős a *nyelvművelő*? – Csodapalota, farkinca nélkül – Nem minden *oké!* – Búcsú a kapitánytól)

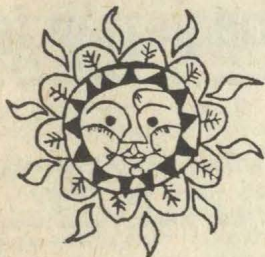
Nemrégiben egy nyelvészeti ankétra készülve utána kellett nézmem: mióta él a magyar nyelvben a *nyelvművelés*, *nyelvművelő* szó? Belenéztem hát a sok évtizede készülő akadémiai nagyszótár kincset érő cédulagyűjteményébe, s – Hexendorf Edit tanárnőnek, a gyűjtemény őrenek és gondozójának segítségével – pár perc alatt megállapítottam, hogy a *nyelvművelő* (ez esetben mint melléknév) 1791-ben bukkan fel Aranka Györgynek Egy Erdélyi Magyar *Nyelvművelő* Társaság felállításáról való rajzolat, a haza felséges rendeihez című, Kolozsvárt megjelent művében. Ezt a bicentenáriumot (kétszáz éves jubileumot) mintha elfelejtettük volna megünnepelni tavalyelőtt! (Ha nem így történt, elnézést kérek azoktól, akiknek mégis eszükbe jutott.)

A *Nyelvművelő* Társaság kifejezés öt évvel később előfordul Csokonainak egy levelében is: „...hallottam híret itten egy Bétsben most felállott *Nyelvművelő* Társaságnak.” E mondat másik érdekessége, hogy a *feláll* igét pontosan abban a 'megalakul, létrejön' jelentésben használja, mint mai közéleti nyelvünk. Nincs új a Nap alatt!

Ezeknél jóval későbbi a *nyelvművelő* főnévnek az első adata; ez Vörösmarty és Schedel (azaz a későbbi Toldy Ferenc) Magyar–német zsebszótárában található, eképpen: *nyelvművelő* = der Sprachbesserer, vagyis „nyelvjavító, nyelvjobbító”.

A *nyelvművelés*, illetve ekkortájt általában *nyelvművelés* első írott adatai az 1814 és 1818 közötti évekből, Kazinczy levelezéséből és Kölcsey munkáiból valók. A helyszüke nem engedi, hogy mindegyiket idézzem, így csupán a két legtanulságosabbat másolom ide a nagyszótári cédulákról: „A *nyelvművelés* nem kanászsjáték” (Kölcsey); „...a *Nyelvművelés* dolga nem minden embernek való” (Sípós Józsefnek Kazinczyhoz írott leveléből).

Vajha rövidesen minden érdeklődő előtt nyitva állna nyelvünk történetének ez a csodálatos kincsesbányája, az akadémiai nagyszótár! A munka – most már számítógépek bevetésével is – szorgalmasan folyik az MTA Nyelvtudományi Intézetében, Kiss Lajos tanár úr vezetésével. Reméljük, már nem kell nagyon sokáig várnunk az első kötet megjelenésére. De ne sürgessük felelőtlenül a szakembereket, hiszen „...a” Szótár-szerkesztés dolga sem minden embernek való.”

Budán, a Fő utca és a Pala utca sarkán a múlt év kora őszén nyílt meg a francia kulturális intézet pazar kivitelű, többemeletes épülete. Hogy a csodapalota modern vagy inkább posztmodern stílusú-e, annak megítélése nem erre a lapra tartozik. Az viszont talán igen, hogy fő- és oldalbejárata fölött ez a felirat díszlik: *INSTITUT FRANCAIS*, ami körülbelül megfelel annak, mintha a párizsi testvérintézmény magyar nevét így írják ki: *MAGYAR INTÉZET*, tehát a második szóban é helyett *e*-vel. A *FRANCAIS* (francia) szó *C* betűjéről ugyanis lemaradt egy kis farkinca, az ún. cé-dille (ejtsd: szedij), amely azt jelzi, hogy a *c* betűt *sz*-nek kell ejteni, annak ellenére, hogy a *áll* utána.

Fél évet vártam ennek az apró (?) hibának a szóvátételével; gondoltam; csak észreveszi valaki azok közül a franciául jól (nálam bizonyára jobban) tudó emberek közül, akik itt dolgoznak, vagy ide járnak kutatni, olvasni. Ám a farkinca most, 1993 tavaszán is hiányzik a *C* alól. Talán a sok (száz?) millióból, amibe ez az épület került, maradt még annyi, hogy pótolják. Hogy ha „vigyázó szemét” a budapesti Francia Intézet bejáratára veti valaki, ne helyesírási hiba fogadja. Pardon!

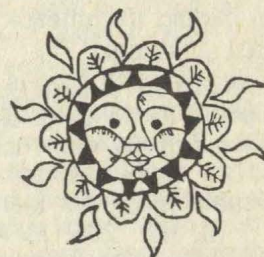
„A *Pista* már *okézta* ezt a dolgot?” E mondatot, be kell vallanom, nem a saját fülemmel hallottam, hanem egy újságcikkben olvastam, ott idézte valaki mint a mai beszélt nyelvre jellemző adalékot.

Az amerikai angolban és ennek hatására szerte a világon az *oké* azt jelenti, hogy rendben van, jól van vagy egyszerűen: igen. Az *OK* betűszó valószínűleg egy múlt századi elnökválasztási szlogen rövidítésére megy vissza (akit ez részletesebben is érdekel, elolvashatja Ország László cikkében, a Magyar Nyelvőr 1974. évi 1. számában). Ha tehát *oké valami*, akkor jóvá van hagyva. Ennek nyomán hamar kialakult a bizalmas stílusú élőbeszédben az *okéz* igei származék is. A nemzetközi légiforgalom zsargonjában az *okézza* a *jegyet* kifejezés azt jelenti, hogy valamely légijáratnak egy bizonyos helyét, ülését valakinek a számára lefoglalja, s ezzel az illető repülőjegyet mintegy érvényesíti, véglegesíti. Természetesen van *okéztat* kifejezés is, azaz 'repülőjegyet érvényesített'.

Az viszont újszerű – legalábbis az én számomra –, hogy valaki *okéz valamit*, azaz jóvá-

hagy, helybenhagy. Persze ha megmarad a saját stílusvilágában, a familiáris beszélt nyelvben, akkor ez ellen az ige ellen sem emelhetünk kifogást. Tehát *oké* az *okéz*, sőt *okés*, mert legújában már ez is felbukkant, az *oké* melléknévi származékaként, 'rendben levő, helyes' jelentésben.

Az azonban már nem *oké*, ha valaki léptenyomon, minden más szinonima helyett ezt a nyomorult *oké-t* nyúzza. Az ilyesmit nem vagyok hajlandó *okézni*, vagyis elfogadni, tudomásul venni!

A *bronzalak*, aki 41 éven keresztül lengette zászlócskáját Budapest déli kapujában, tavaly szeptemberben elhagyta talapzatát: elszállították a bukott szobrok gyűjtőtáborába (jaj de csúf szó! mondjuk: skanzenjébe).

Ami ebben az ügyben nyelvészeti, az csupán annyi, hogy az eseményről hírt adó rádiótudósításban így hangzott el az eltávoztott parlamentere neve: *Osztjapenko*, tehát úgy, ahogyan négy évtizeden keresztül hallhattuk, olvashattuk. Vagyis: hibásan! A szerencsétlen sorsú kapitány nevét ugyanis így kell helyesen írni és mondani: *Osztjapenko*. Aki nem hiszi, nézzen utána A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása című kézikönyvben (Akadémiai, Bp. 1985., főszerkesztője Hadrovics László) vagy a Helyesírási kézikönyvtárban (Akadémiai, Bp. 1988., szerkesztette Deme László és Fábrián Pál)! Az *Osztjapenko* vezetőnév bizonyára az *Osztjap* keresztnévből van képezve (lásd pl. *Osztjap Bendert* III és *Petrov Aranyborjújából*); már csak ezért sem lehet benne *ty*. A hibás *Osztjapenko* forma mégis makacsul tartotta magát. Mint láthatjuk, még azoknál is makacsabban, akik a szobrot annak idején felállították. Talán mert *ty*-vel „szlávósabban” hangzott a név, mint *t*-vel? Ki tudja? Ki ismerheti igazán a nyelvi tévedések lélektanát?

De hogy ne kérdéssel, hanem állítással fejezzem be ezt a cikket, elmondom még, hogy a napokban megnéztem az elárvult szobortalapzatot, hogyan is van ráírva a parlamentere neve, s ott is ezt találtam: *OSZTJAPENKO KAPITÁNY*. Siessen, aki netán még látni akarja, mert rövidesen lebontják a talapzatot is.

Hát így is meg lehet oldani a nyelvhelyességi vitákat.

Kemény Gábor

A címül választott ellentétesen hozzátoldó páros kötőszó az utóbbi időben a bomlás, szétesés tüneteit mutatja. Mind gyakoribbá válnak – a sajtóban is, másutt is – az ilyen mondatok: „A Duna ügye... *nem csak* a két ország ügye, *hanem* egész Európáé.” (A példát a Magyar Nemzet című lapból veszem.) Az egyik, ami ebben a mondatban feltűnik, az, hogy a *nemcsak* kötőszót – a kialakult szokástól eltérve – két szóba írták, a másik, hogy hiányzik a kötőszópár második tagjából az *is* elem. Hagyományos, teljes alakjában így festene a mondat: „... *nemcsak* a két ország ügye, *hanem* egész Európáé *is*.”

A Nyelvművelő kézikönyvben a következőket olvashatjuk e kötőszópár használatáról: „A *nemcsak* kötőszót általában egybeírjuk, de a hasonló szerepű *nem csupán* ..., *hanem*... szerkezet hatására némelykor előfordul különírva is. Ezt nem mindig tekinthetjük igazi helyesírási hibának. Pl.: *Nem csak* ígérte, (*hanem*) meg is tette. (Ez némileg más hangsúlyozással jár együtt.) Természetesen ilyenkor is jó az egybeírás, sőt ez a szokásosabb: *Nemcsak* ígérte ..., *hanem*...” (II. köt. 265. l.) A Helyesírási kézikönyv szerinte viszont egyértelműen egybeírandó a *nemcsak* kötőszó (446. l.).

De nézzük magát a nyelvi gyakorlatot az újságnyelvben és a diákok dolgozataiban! A sajtónyelvi példák továbbra is a Magyar Nemzetből valók: „... *nem csak* a kinti, *hanem* a hazai piacon *is* versenyezni kell a nagy állami támogatást élvező ... nyugati termékekkel”; „... a nemzetiség *nem csak* nyelvi kategória, *hanem* szerepválasztás kérdése *is*”; „... az elmúlt néhány évben mi csak 40 százalékkal tudtuk bővíteni a kiviteltünket, ők viszont több mint ezer százalékkal, amibe *nem csak* a kávé, az üdítőital, a sör és a csokoládé tartozott, *hanem* sok egyéb más élelmicikk *is*”; „... milyen jó lenne ezeket a láthatatlan jövedelmeket megfogni, hiszen így *nem csak* az államkassza gyarapítaná bevételeit, *hanem* tisztábban lehetne látni a gazdasági és társadalmi folyamatokat *is*”. Következzenek a gimnazista diákok dolgozataiból vett példák! „Tehát az idő *nem csak* objektív történetiség, *hanem* szubjektív érzés *is*”; „Közben a gyermek *nem csak* az önálló fonémarendszert, *hanem* az annak tagjai közt lévő meghatározott kapcsolatokat *is* elsajátítja”; „E korszaktól kezdve nyelvi fejlődésem már *nem csak* a

beszédfejlődésből, *hanem* írásom fejlődéséből *is* áll”; „Persze *nem csak* a versenyek, *hanem* a tanárok *is* hozzájárultak ehhez”. Ami közös ezekben a különböző tárgyú, stílusú és nyelvi színvonalú mondatokban, az az, hogy mindegyikben két szóba van írva a *nemcsak* ..., *hanem* ... *is* kötőszói szerkezet első tagja, a *hanem*.

Másfajta pongyolaság – ezt akár torzulásnak is minősíthetnénk! –, hogy az *is* elem kimarad a kötőszói szerkezetből: „Trianonról szeretnék beszélni, *nemcsak* egy »békeszerződésről«, *hanem* a trianoni gondolkodásról, ennek a gondolkodásnak a rendszeréről, mondhatnám így: »szemléleti alapjairól« [is]; „Erős kormány jött létre, amely azonban *nemcsak* hogy nem igényel saját korlátozása végett erős ellenzékot, *hanem* az ellenzékot falhoz [is] szorította”; „Egy vendégszoba vagy fogadó üzemeltetése *nemcsak* sok pénz befektetésével jár, *hanem* óriási felelősséget, nem mindennapi magatartásformát, hivatás- és emberszeretetet [is] igényel”; „... amelynek hiányát *nem csak* a kulturális élet bánná, *hanem* egész népünk [is]”. (Az utolsó példában a kétféle pontatlanság: a *nemcsak* két szóba írása és az *is* kötőszó kihagyása együttesen fordul elő!)

További eltérés a kötőszói szerkezet megszokott formájától a *hanem* elemnek a *de* kötőszóval való helyettesítése: „... az alapítvány ez idő alatt bebizonyította, *nemcsak* a szegények és a gazdagok között tud közvetíteni, ... *de* évszázados gyűlölködéseket *is* képes feledtetni, ha baj van”; „... a tiszadobiak *nemcsak* hogy nem adóztatnak, *de* reklámmal *is* támogatják a falusi turizmus ügyét”; „*Nem csak* [különírva!] tudónkben rakódnak le mérgező anyagok, *de* szemünket *is* bántják az elfekete-

dő házfalak”. Ha az összekapcsolt tagok közt erős, frappáns az ellentét, kivételesen indokolt lehet a *de* alkalmazása (erről már Arany János is írt a múlt században!). Az idézett példákban azonban nincs erre szükség; tökéletesen megfelelt volna a hagyományos *nemcsak* ..., *hanem* ... *is* szerkezet. Csak a legutóbbi mondatot javítva: „*Nemcsak* tudónkben rakódnak le mérgező anyagok, *hanem* (a) szemünket *is* bántják az elfeketedő házfalak.” A *de* kötőszó használatával kapcsolatban ügyeljünk arra, hogy kellő jelentésbeli vagy stílári ok nélkül ne éljünk vele, mert túl gyakori ismétlődése modorossá teheti stílusunkat.

Újabb változat a *nemcsak* helyetti *nem csupán* (különírva), ráadásul a *hanem* mellőzésével: „... úgy érzem, *nem csupán* ismereteimet gazdagították, [hanem] felelősségérzetemet *is* növelik”. Utolsó példánkban ugyanez, de az *is* elem elhagyásával: „Meglátta(tta) a település helyi kultúráját *is*, amelyből a nevelési intézményláncnak *nem csupán* szemelgetni kell, *hanem* amelyet a majdan tágasabb világgal tölthető személyiség nevelésének alapjává [is] kéne tegyünk”. Az idézet ezúttal nem sajtónyelvi, hanem az Óvodai Nevelés című szakfolyóiratból való (egyéb hibái is megérdemelnének némi elemzést, ez azonban már szétfeszítené ennek a cikknek a kereteit).

Ilyen tarkaság mutatkozik tehát jelenleg a címben feltüntetett páros kötőszó használatában. Érdeklődéssel várjuk: hogyan alakul további sorsa, hogyan dönt a nyelvszakás?

Graf Rezső

Nyitás Üzbegisztán felé

A legtöbb dolog a szeren-...-i létezéséről szól. A

Egy közhely (*nyitás*) és egy pongyolaság (*felé*) egy címben. Anti-bravúr! (Vas Népe, 1992. július 16.)

B. G.

Beszédkultúrát a hadseregben!

Cikkecském folytató előzménye annak a gondolatmenetnek, amelyet „Beszédkultúra a hadseregben” címen Deák Mihály tollából olvashattunk előző számunkban. Folytatása, mert az általa szükségesnek jelzett „további közös munka” része lehet; mégis előzménye, minthogy része egy célzásoként általa is említett (1984-ben Debrecenben lezajlott) közös konferenciának. Ennek anyaga évek múltán (1990-ben) megjelent ugyan „Nyelvvédelem – honvédelem” címen, de a mi olvasóinknak aligha került kezébe. S mivel nem kis részük még előtte áll a katonaságnak, talán nem árt egyik fontos gondolatát itt is közzétenni; a hadfiak nevelésének múltjába vetett pillantás után a kívánatos jövőbe tekintve.
Lépünk hát közelebb!

A katonai nyelv – legalábbis a legénységi állományúak számára – valamikor néhány vezényszó megismerését jelentette, a kiképzés pedig hozzáidomítást a vakfegyelemhez. A k.u.k. hadseregben így oktatták a bakákat: „Kétféle hozzám van: a *meldige* meg a *pitige*. A *meldige* akkor használandó, ha jelentés valamit, a *pitige*, ha kérni akarsz. Ha például cipőtalpalás kell, ez a helyes szöveg: *Herlajtnán, pitige hozzám szúóle!*” Nem volt könnyű ezekből az eltorzult formákból az eredetit kikövetkeztetni: *(Ich) melde gehorsamst*, illetőleg: *(Ich) bitte gehorsamst!*

Ma a kiképzés valójában inkább oktatás: a tudomány és a technika alapjainak megismertetése általánosságban, s egy-egy szűkebb területüknek olykor szinte teljes mélységében. S messze esik a hadseregben belül folyó nevelőmunka is a vakfegyelmet sulykoló hajdani idomítástól. Ám ez az új tartalom természetszerűen új formát kíván: a hadtudomány az egyéb tudományok egész sorának vált ötvözetévé, hol mint alkalmazójuk, hol mint fejlesztőjük; s így a katonai nyelvbe (pontosabban: a katonai nyelvhasználatba) szükségszerűen beivódott a legmodernebb ismeretanyag szó-kincse, és jellemzőjévé vált a tudományos pontosságot igénylő szakmai fogalmazásmód.

Természetes, hogy ezt a magas szintű haditudományt és haditechnikát csak kulturált ember alkalmazhatja a kellő tudatossággal és felelősséggel. Ezért szükséges, hogy megváltozzék a *katonák nyelve* is, vagyis az a nyelvhasználati forma, amely a hadsereg széles rétegeinek a nem szakmai kommunikáció eszközeként szolgál. Ezt nevezték valamikor „kaszárnystílusnak”. Hogy ez milyen volt, azt az is tudja, aki sosem katonáskodott a régi hadseregben: a bennmaradó tizedesek, továbbszolgáló szakaszvezetők, zupás őrmesterek válogatottan goromba és trágár stílusa, amely tekintélyüket növelni (s nemegyszer műveltségük szülte kisebbségi érzésüket leplezni) volt hivatva.

A mai – egyre fejlettebb és egyre veszélyesebb – haditechnikát megfelelően kezelni csak kulturált és belső fegyelmezettségen alapuló magatartásformával, felelős parancsnokok tiszteletben tartásával lehet. A civil körökben egyre jobban eluralkodó lazaság, lezserség a hadseregben katasztrofális következményű lehetne. A hadsereg kötelékébe kerülő fiatalok nevelése a honvédség számára semmivel sem kisebb feladat, mint a már említett tudományos-technikai oktatás. Ennek pedig nemcsak eredménye, hanem tényezője, eszköze, sőt feltétele is a *nyelvi-nyelvhasználati kultúra* ápolása, s annak keretében a

disztinktív készség, a mások iránti tisztelet, röviden: a *magatartás- és érintkezéskultúra* fejlesztése.

Gondolkodjunk csak!

Vajon a kiartikulálatlan, félig formált, motyogó, rosszul szerkesztett, odavetett beszéd eszköze-e az emberi szintű kommunikációnak, vagy inkább akadálya; megbecsülését jelzi-e a partnernek, vagy figyelmen kívül hagyását (ha nem épp lebecsülését)? Vajon a hevenyészett, pontatlan fogalmazás mögött rejtőzhet-e fegyelmezett, pontos gondolkodás? Vajon aki nem használja a mások iránti tiszteletadás nyelvi eszközeit, az csak a formát nem ismeri-e, vagy a tapasztalat, az emberség, a másik személye iránti megbecsülés érzését, gondolatát hagyja figyelmen kívül? Vajon a ki- nek trágár a szó-kincse, durva a stílusa, annak csak a külső magatartása faragatlan és gátlástalan-e, vagy a belső világa is az? Vajon aki beszédmódjában nem veszi tekintetbe környezetét, a mások érzékenységét és ízlését, az egyebekben figyelemmel van-e önmagán kívül bárkire is?

Valamikor a nyelvhasználati ízlést (kiben milyen fokú) a családi nevelés alapozta meg, majd az iskola fejlesztette tovább, azután a katonai szolgálat elég jó sikerrel rombolta le, formálta át „kaszárnyaivá”. Képtelen gondolat-e az, hogy ma ennek épp a fordítottjára volna szükség? Amit beszéd- és magatartás-kultúrában a család ma elmulaszt „betáplálni”, s az iskola sem pótolhat azután, esetleg a katonai szolgálat, a hadsereg új szelleme kialakíthatná az ifjúságban!

Az újabb és újabb nemzedékek férfi tagjainak tekintélyes hányada itt érik valóban felnőtté. Egy *újfajta kaszárnystílus*, főleg most, a rendszerváltás időszakában, sokat segíthetne a gyermekkori rossz beidegzések korrigálásában; vagy legalább a megnyilvánulási helyszínek korlátozásában, a helyzetek szerinti megkülönböztetés készségének, a másik ember tiszteletének belső szükséglettelérelésében.

A haza védelmére való felkészülés, a hazafiság érzetének elmélyítése, a hagyománytisztelet erősítése, az erkölcsi és katonai értékek megbecsülésére való nevelés elképzelhetetlen a beszéd- és érintkezéskultúra fejlesztése nélkül. Ennek a katonai nevelés feladatai közé iktatása mindenképp szükséges; – s talán lehetséges is.

Deme László

BÉKÉSCSABA

Lelki teherpróba, avagy elkellenének a profik

A békéscecsabai vezetők és szurkolók bizakodással tekintettek az oszi záró forduló elé, mondván, mikor szereznének pontot, ha nem

bekaptuk a gólt, az is átvillant bennem, most lesz csak nehéz. Érihető, hiszen az összes csepeli ott tolongott a saját kapuja előtt, szin-

A fenti címben két szabályos igealak, az *elkellenének* (azaz: szükség lenne rájuk) és a *kellenének* keresztesz(öd)éséből korcs utód jött a világra. Mi tagadás, a helyesírásban is „elkellenének” a profik! (A Nemzeti Sport 1992. november 30-i számából ollózta: K. G.)

Ember, személy, személyiség

Folyóiratunk 1993. január-márciusi számában Makra Zsigmond egy kisebb cikkben hívta föl a figyelmet az *ember* szó gyakori használatára a sajtó és a rádió nyelvében. Szemléletes példákat hozott arra, hogy a *kormányzat emberei* helyett mennyivel szebb, stílusosabb, ha ezt írjuk: a *kormányzat tagjai, tisztségviselői*; Max Reinhardt sem csupán *színházi ember*, hanem *színházi szakember, rendező* stb. Cikkének befejező részében összegezi a véleményét: ne használjuk unos-untalan az *ember* szót, hanem esetenként döntsük el, hogy mit alkalmazhatunk helyette: *úr, egyén, személy, magyar, hazánkfia, honfitárs* stb.

Három év óta vendégtanárként tanítok az Ungvári Állami Egyetemen. Tanári működéssel párhuzamosan figyelemmel kísérem a kárpátaljai magyar nyelvű sajtót, és kisebb nyelvművelő cikkekben hangot adtam néhány észrevételnek. Céduláim között lapozgatva találtam olyan adatokat is, amelyek azt bizonyítják, hogy az *ember* szó szinonimáinak használata körül Kárpátalján sincs minden a legnagyobb rendben. A Makra által elmarasztalt igénytelenség, pongyola fogalmazás, sőt a helytelen szóhasználat itt is előfordul a sajtó nyelvében.

A Kárpáti Igaz Szó című napilap a választásokkal kapcsolatban írta 1990. márc. 8-án: *a listákon 831 312 ember szerepelt..., a szavazásban 757 364 ember vett részt...* Grammatikai szempontból nyilván nem kifogásolható az *ember*, mint a mondat alánya, de stílusérzékünk mégis tiltakozik ellene, mert tudjuk, hogy a *személy, választó, választópolgár* sokkal elfogadhatóbb lenne az adott szövegkörnyezetben.

Sajnos, még nagyobb összefüggésből sem derül ki pontosan, hogy mit is jelent a *szubjektum* szó az alábbi mondatban: *a gazdasági tevékenységet folytató szubjektumokat mentesítik a hitelkamatok kifizetéséért viselt felelősség alól...* (Kárpáti Igaz Szó

1992. dec. 15.). Valószínűleg személyekről van szó, de lehet, hogy szervezeteket, intézményeket, vállalatokat akarnak a hitelkamatok fizetése alól fölmenteni. Bizonyára egyértelmű lenne az olvasó számára a szöveg, ha az idegen helyett az odaillo magyar szót használták volna. A *szubjektum* egyébként tényleg előfordul 'szervezet, vállalat' jelentésben is, erre utal az alábbi idézet: *Kárpátalján 1760 külgazdasági kapcsolatot folytató szubjektum működik.* (Kárpáti Igaz Szó 1993. jan. 12.)

Ugyancsak stílustörésnek, idegen nyelvi hatásnak érezzük a *tényező* szó használatát 'ember, személy, személyiség' jelentésben. Az Ungvidéki Hírek így tudósított a karácsonyi ünnepségekről 1991. jan. 12-én: *A karácsonyi népi hagyományokkal tűzdelt programot Márton István zeneszerző, Balogh Klára, Viktor Telicsko, Petro Rák, Oreszt Scserbátij ismert kulturális tényezők és sokan mások készítették.* A Kárpáti Igaz Szóban pedig ezt olvastuk 1992. febr. 15-én: *A bizottság ragaszkodik ahhoz, hogy elsősorban olyan történelmi, irodalmi tényezőkről nevezzenek el utcákat, akik valamilyen módon kapcsolatban álltak Beregszászsal. A kulturális tényező; történelmi, irodalmi tényező helyett minden bizonnyal a kulturális személyiség; történelmi, irodalmi személyiség használata lett volna jobb, hiszen az Értelmező Szótár is első helyen tartja számon a személyiség-nek az alábbi jelentését: 'valamely szempontból jelentős vagy érdekes személy'. A fent idézett mondatok egyúttal választ adnak a Nyelvművelő kézikönyv kérdésvetetésére is (II. kötet, 618. oldal), tudniillik arra, hogy vajon fölösleges-e a *-ság, -ség* képző a *személyiség* szóban, van-e jelentésbeli különbség a *személy* és a *személyiség* között. E mondatokban ugyanis a *személy* szót nem tudjuk beépíteni a *tényező* helyett, mert nem bármiféle történelmi, irodalmi személyről, hanem kizárólag csak*

Ovizensaru és társai

Amikor a film címét olvastam, az első pillanatban valamilyen ismeretlen távol-keleti szóra, névre gondoltam. Később egy filmkritika tájékoztatott arról, hogy a cím óvodával kapcsolatos rendőrrel szól. Az *ovizensaru* tehát annyit jelent, mint óvodai rendőr. Azon a nyelven, amelynek szavai, kifejezései hiányoznak az Értelmező szótárból.

Magyarországon a gyerekek először *oviba*, utána *suliba* járnak. A cukrászdában *fagyit* és *sütit* árúsítanak. A piacon a zöldségek halmazán a következő feliratok olvashatók: *pari, salí, ubi*, a gyümölcsök neve: *nari, mandí*. A sarki étkezde savanyúságai között ez szúr szemet: *kápi-sali*; nyáron esetleg még *kovi-ubi* is kapható. Az alkalmi árus papír *zsepít* és *szimfi* cigarettát, bocsánat, *cigit* kínál. Az új amerikai büfében *hambit* lehet kapni. Nyáron el lehet menni a *Balcsíra fürcsizni*, de aki *Trabi* kocsival utazik, nem ér oda olyan gyorsan, mint a *Merci* tulajdonosa.

Kosztolányi Dezső századunk elején még hiányolta a magyar csibésznyelvet. Ha most feltámadna és végigsétálna a mai Budapest utcáin, nehezen értené meg a járókelők beszédét, mert szinte az egész magyar köznyelv csibésznyelvvé változott. Tudom, nyerseségük ellenére van ezekben a szavakban valamilyen kedves közvetlenség, de mégis megkérdezem: jó ez nekünk?

Vezényi Pál

személyiségről, kiemelkedően fontos, jelentős személyről akarnak utcát elnevezni Beregszászban.

A *kulturális tényező, irodalmi tényező* jelzős szerkezetek valószínűleg tükörfordítások a kárpátaljai sajtóban, az orosz *kulturnij gyejatyel, obszsesztvennij gyejatyel* mintájára terjedtek el az ottani magyar nyelvhasználatban. Van még mit javítgatnunk, csiszolgatnunk szép magyar nyelvünkön!

Balogh Lajos

A magyar nyelv és kultúra védbástyái Hollandiában

Prédikátoraink hollandiai tanulmányútjai, a humanizmus óta a holland-magyar kapcsolatok folyamatosak. Manapság mintha egyre többet tekintgetnénk Hollandiára, s Hollandia a különböző kulturális területeken jelen van Magyarországon. Egyre több holland érkezik hivatalos útra, sőt szabadságra hozzánk, s sokan kezdtek hozzá a holland nyelv tanulásához.*

Minden előzmény nélkül, 1966-ban, Kylstra professzor jóvoltából Groningenben megalakult a finnugor tanszék, ahol magyarul is lehet tanulni. 1991-ben már meg is ünnepelhették a negyedszázados jubileumot. Honti László professzor, a tanszék jelenlegi vezetője: „1982-ig finnül és magyarul is folyt az oktatás, ám a tanulmányi idő 4 évre csökkent, s ma csak hollandul folyik. Mintegy 30 hallgató végezte el a szakot, ők fordítanak, tolmácsolnak, holland-magyar cégeknél dolgoznak. A finnugor tanszéken sokféle kutatómunka folyik: etimológiai kutatások, szótárkészítés, magyar-holland irodalmi kapcsolatok kutatása. Ez az egyetlen egyetem Hollandiában, ahol finnül, észtül és magyarul lehet tanulni.”

Jolanta Jastrzebska 22 éve dolgozik a tanszéken: nyelvészettel és irodalommal egyaránt foglalkozik. Mint mondja: külföldön nem lehet teljesen specializálódni, csak egyetlen problémával foglalkozni. A posztmodern irodalom kérdései foglalkoztatják, most jelent meg a Magyar Nyelvben Nádas Péterről szóló elemzése. És újabb feladata: egy magyar nyelv-tankönyv megírása.

Utrechtben és Amszterdamban állítólag már a harmincas években volt magyar nyelvoktatás. 1969-től az amszterdami egyetemen Magyar Intézet működik. Beöthy Erzsébet tanszékvezető: „Nagy szó, hogy az egyetemi történelem viharában megmaradt a tanszék. Sőt az utóbbi években még nagyobb az érdeklődés a magyar nyelv iránt: a megújult politikai, gazdasági kapcsolatok nyelvi-kulturális érdeklődéssel párosulnak.”

Az épület, amelyben ma a tanszék van, a királyi palota mögötti Spuistraaton található. Érdekesége, hogy 300 éve itt állt az a nyomda, amelyben Tótfalusi Kis Miklós tanulta a nyomdászatot. Emléktábla hirdeti ezt az egyetem falán.

Az amszterdami egyetemi változások új eredménye: megalakult a Kelet-Európa Intézet, amelyben az összes kelet- és közép-európai nyelv tanulható; és kutatási területük is ezeknek a népeknek a kultúrája. Groningenből e tanszékre hívták az általános nyelvészettel foglalkozó Marác Lászlót: „Az általános nyelvészet, a generatív grammatika életében nagyon fontos módszer és állomás volt. Most jelent meg a baszk tudományos akadémia kiadásában az *Asymmetries in Hungarian című könyvem. A mi stúdiumunk integrált ismereteket ad: nyelv és politika, gazdaság együtt szerepel. Ez több álláslehetőséget jelent azoknak, akik ezt a szakot választják.*” Beöthy Erzsébet hozzáteszi: „Húsz éve az érdeklődés vezette a hollandokat a magyar nyelv tanulásához, ma inkább a gyakorlati megfontolások állnak előtérben.”

Hollandiában másutt is élénken foglalkoznak más népek és nyelvek kultúrájával, életével. A Leideni Egyetem antropológiai tanszékén a világ népeinek kulturális és nyelvészeti összehasonlító vizsgálatát végzik. Szinte minden nagyobb városban találhatunk – jó részt az egykori gyarmatbirodalom hozadékaként – etnológiai múzeumot; s érdekes, mindig friss, aktuális kiállításokat is megtekinthetünk. Hollandia a kispékekkel rendszeresen ápolja kapcsolatait.

Az amszterdami Egyetemi Könyvtárban – sok más egyéb mellett – találkoztam egy különle-

ges kreol nyelvvel is: a papiamentuval. Ezt a Venezuelától északra fekvő Curaçao szigetén beszélik; a spanyolból, angolból, hollandból és más nyelvekből kialakult helyi keveréknyelv. Kevés grammatika és tökéletes megértés: s ezt bizonyíthatom, mert az egyik szállodai portásfiú onnan származott, s figyeltem, hogy a világ bármely részéről érkező, bármely nyelven beszélő vendéggel milyen kitűnően megértette magát. Mutatott is nekem egy munkát, a papiamentu-holland szótárt, édesapja – Sidney M. Joubert – összeállította.

S nem feledkezhetünk meg a holland nyelvi, kulturális kisebbségről, a frizekről sem. 1938-ban alakult meg a Fríz Akadémia, majd sorra a frizek intézményei: múzeumok, könyvtárak, műsor-szóró vállalat. Ma a Fríz Akadémiának fríz nyelvészeti és irodalmi tanszéke van. Amszterdamban, Leidenben és Utrechtben. Nyolc kötete jelent meg (a tervezett húszból) a fríz értelmező szótárnak (Wurdboek fan de Fryske Taal). A frizek ugyancsak gondosan ápolják hagyományait. Van fríz nyelvű irodalom, utcanévtábla, s magam is Groningenben a Friesland Hotelben laktam. A frizek minden kisebbséggel szolidárisak; így szoros kapcsolatban tartanak az erdélyi magyarsággal is. A Székelyudvarhelyen megjelenő, Ablak című, nemzeti kisebbségekről szóló lap 1992. évi második füzetében a hollandiai frizekről olvashatunk tanulmányokat; de fríz népművészeti kiállítás nyílt 1993 márciusában Budapesten is.

Most nem tudósíthattam a Mikses Kelemen Kör rendezvényeiről, amelyek a hollandiai magyarság művelődését szolgálják, vagy a Sándor Anna közigazdász által életre hívott amszterdami Kelet-Európa-klubról... és sok egyébről. Csak néhány előretolt helyőrséget mutathattam be, ahol a két kis nép, illetve sok kis nép rokonszenvét, barátságát építik.

Balázs Géza

* (Tanulmányutamat a Peregrinatio II. ELTE Alapítvány tette lehetővé.)

„Magyarok..., üljetek mellém!”

Beszélgetés Sellei Zoltán versmondó-előadóművésszel

A Budai Anyanyelvi Klub múlt év decemberi összejövetelének egyik vendége Sellei Zoltán versmondó-előadóművész volt. Akkor kezdtük el ezt a beszélgetést a rendhagyó irodalomóráról, a vers szeretetéről, a versmondás szolgálatáról, amelyet alkalomhoz illően a Petőfi Irodalmi Múzeumban folytattunk.

– ...1964 óta vagyok hivatásos előadóművész. Repertoárom mintegy 28 ezer sort tartalmaz. Eddig hozzávetőlegesen 7800-szor szerepeltem, évente ez mintegy 250–300 találkozást jelent a hallgatósággal. Szolgálatként vállalom, hogy iskolákban, könyvtárakban, művelődési házakban rendhagyó irodalomórákat tartok. Figyelemmel kísérem a különböző évfordulókat. Ennek szellemében állítottam össze a II. Rákóczi Ferenc, az Ady Endre, a Széchenyi István és az Arany János emlékműsoromat.

– *Merre jártál a határon túl? Hol ismerték meg művészeted?*

– Itthon mintegy 400, Csehszlovákiában, Horvátországban, Szlovéniában, Erdélyben közel 50 községben, városban voltak előadásaim. Előadóművészeti pályám egyik meghatározó élménye, hogy felléphettem Amerika és Kanada 25 világvárosában. Ekkor magam is meggyőződhettem arról, hogy az anyaországtól többeszernyi kilométerre élő magyarság számára mit jelent a magyar nyelv, a magyar szó.

– *Az elmúlt esztendő augusztusában 54 év után ismét megrendezték Budapesten a Magyarok Világtalálkozóját. Úgy hallottam, hogy*

a kongresszus utolsó napján vendégként egy váratlan pillanatban hirtelen főszereplővé váltál.

– A harmadik nap végén egy különteremben a küldöttgyűlés nehezen hozta meg a döntéseit. A nagyteremben összegyűlt többszáz főnyi hallgatóság egyre türelmetlenebbül várakozott. A rendezők sem készültek fel ilyen hosszú és rendkívüli szünetre. Ekkor éreztem úgy a nézőtérben, hogy cselekednem kell. Megkértem a műsorközlőt, jelentse be, hogy szeretném elmondani Dsida Jenő Psalmus Hungaricusát. A meglepődő közönség először nem értette, hogy miről van szó. Amikor odaértem, hogy :

„Székelyek ott a bércek szikla-mellén, / üljetek mellém! / Magyarok ott a Tisza partján, / magyarok ott a tót hegyek közt / s a bácskai szőlőhegyek közt, / üljetek mellém. / Magyarok Afrikában, Ázsiában, / Párisban, vagy Amerikában, / üljetek mellém!” – lélekpendítő hangulatba került minden jelenlévő, és a szellemet és lelket összefogó pillanatban himnuszként fogadta a költő szavait. Számomra nem volt váratlan ez a felforrósodott hangulat, mivel amerikai előadókörutamban a Dsida Jenő verse volt mindig a csúcspontja. Amerikai utam kézzelfogható gyümölcse, hogy a Püski Kiadó gondozásában megjelent egy nagylemezem, majd a Rákóczi Alapítvány támogatásával Kanadában, Torontóban egy műsoros kazetta.

Ne feledkezzünk meg a mesterekről sem. Kik voltak ők, és mit kaptál tőlük?

– Az indítást Vácott, az akkori Piarista Gimnáziumban kaptam Gajkó István tanár úrtól. A Kossuth klubban találkoztam az előadóművészet jeles képviselőivel. Tőlük hallottam először, hogy a magyartanítás elszürküléséért meg kell akadályozni, a tananyagban található verseket közösen meg kell tanulni, az érzelmekre is hatva az érdeklődést lángra lehet lobbantani. Ascher Oszkár – aki lebilincselően mondta a helység kalapácsát – a sokszínű hang fontosságára figyelmeztetett. A színes előadásmód, a hangszín és a dallamosság mesteri előadója volt Horváth Ferenc. Palotai Erzs, Jancsó Adrienne bátorító intelmekkel, tanácsokkal segítettek.

– *Hogyan él jelenleg egy társulat nélküli önálló előadóművész, aki az irodalom szolgálatára vállalkozott?*

– Az iskolák, a könyvtárak, a művelődési házak költségvetése egyre kevésbé teszi lehetővé, hogy bevételt nem nyújtó rendezvényeket szervezzünk. Az általam kínált műsorok viszont ilyenek. Mindezek ellenére nem tudok és nem is akarok mást csinálni. Engedjék meg, hogy Kosztolányit idézzem: „... Csak anyanyelvemen lehetek igazán én. Ennek mélységes mélyéből buzognak fel az öntudatlan sikolyok, a versek. Itt megfeledekzem arról, hogy beszélek, írok. Itt a szavakról olyan régi emlékképeim vannak, mint magukról a tárgyakról.” E gondolatok méltón jelzik művészi ars poeticám.

Maróti István

(folytatás az 1. oldalról)

Emlékezés egy nagy szógyártóra

Bugát első műveit szinte osztatlan lelkesedés fogadja, bár néhányan már ekkor óvják őt a túlzásoktól. A Bonctant Vörösmarty méltatja a Tudományos Gyűjteményben; a fordításokat, továbbá az 1833-ban kiadott Orvosi szókönyvet és az 1843-ban megjelentetett Természettudományi szóhalmazt az Akadémia is elismeri. De ekkor már erősödnek a bíráló hangok is: nyelvrontással, kritikátlan „szócsavarrással, csonkázással” vádolják a szerzőt. Valóban, a „Szóhalmaz” 40 000 szavának jelentős része (ebből kb. 1000 Bugát alkotása) nem állta ki az idő próbáját, kihullott nyelvünkéből. Elfogadhatjuk Tolnai Vilmos értékelését: „Egész szótáirodalmunk legérdekesebb műve ez; a leghihetlenebb furcsaságoknak és a legkitűnőbb ötleteknek csodálatos zagyaléka.” Tudomásom szerint a mai napig késik a szótár elemző feltárása. Érdemes volna megpróbálkozni vele.

Bugát nemcsak tanárként, fordítóként terjeszti az új szakkifejezéseket és az orvosi ismereteket. Schedel (Toldy) Ferencsel együtt ő hozza létre az első hazai orvosi folyóiratot, majd a rövidesen bekövetkező kudarc után (a kevés előfizető miatt a lap megszűnik) ő indít

ja újra az Orvosi Társulat. A Magyar Tudós Társaság tagjaként számos orvosi és nyelvészeti előadást tart, részt vesz a Zsebszótár szerkesztésében és a tervezett nagyszótár előkészítésében. 1841-ben létrehozta a Királyi Magyar Természettudományi Társulatot, a mai TIT elődjét. Mindezek mellett újabb könyveket ír, és az egyetemi oktatás korszerűsítésén fáradozik.

A nyelvtudományon belül kezdetben leginkább a szóalkotás, a szótárírás és a hangtan érdekelte; a negyvenes évek derekától fogva egyre elmélyültebben tanulmányozza az összehasonlító nyelvészetet. A finnugor nyelvrokonság lelkes és értő híve lesz. Nyelvtörténettel, szóeredeztetéssel foglalkozik, finn–magyar szótárt szerkeszt.

A márciusi forradalom az ő életében is jelentős változásokat hoz. A szabadságharc idején Magyarország főorvosává nevezik ki. A bukást követően emiatt mellőzik. Az ország gyászában osztozva a nemzeti önvédelem eszközének a nyelv továbbfejlesztését, bővítését, tisztítását tartja. Nyelvünket többek között finn rokonaink szavaival is gazdagítani szeretné.

Tervezi, hogy személyesen is ellátogat Finnországba, de nem kap rá engedélyt.

Életének utolsó szakaszát egy fájdalmas kudarc árnyékolja be. 1857-ben Szócsintan (=Szókat csinálni tanít) címmel egy tervezetet mutat be, amelynek segítségével nyelvünket „szeretné átgyúrni”. Az előadást – érthetően – élénk kritika követi. Toldy és Ballagi a józan ész érveivel szedi ízekre az elképzelést, Jókai a maró gúnyt választja eszközül.

Nagy kár, hogy az utókor is jórészt e szerencsétlen munka alapján ítélte meg Bugát Pált. Igaz, hogy számos kifejezése mosolyt kelt, de Barczafalvi Szabó Dáviddal együtt ő is elmondhatná: „jobb vagyok a híremnél”.

Még túlzásai, vétségei is használtak olykor: a bírálatok során a tudományos nyelv számos kérdése tisztázódott. Ha baráti túlzásnak tartjuk is Toldy Ferenc híres jellemzését („helyesen szólnia Révai, szépen Kazinczy, műsabatosan Bugát Pál tanították a nemzetet”), azt maradéktalanul elfogadhatjuk, hogy „Tudományos nyelvünk nagy continensét, annak Amérikáját ő fedezte föl”.

Tóth Péter

Amerikai magyar újságok hirdetései

Ha „amerikás” magyarokkal beszélgetünk, azokkal, akik legalább egy emberöltő óta az Egyesült Államokban élnek, tapasztalhatjuk, hogy anyanyelvükbe olykor angol szavakat kevernek. Főleg olyanokat, amilyeneket annak idején itthon, magyarul nem használtak, esetleg nem ismertek. Vagy egyszerűen csak azért, mert állandóan az angol kifejezést hallják, olvassák.

„Láttam a presidentet, amint kiszállt az Air Force One-ból...”

„Ma is szép asszony, igaz, hogy face liftet (arcfelvarrást) csináltatott magának”.

„Remek cruison (hajókiránduláson) vettünk részt.” stb.

Az Amerikai Magyar Hírlap és a Kaliforniai Magyarság 1993. évi február 26-i számában találkoztam az alábbi hirdetésekkel, amelyek azt mutatják, hogy nemcsak élőszóban keverednek angol szavak a magyar szövegbe, hanem írásban, újságban is. Itt persze arról is szó van, hogy a hirdetés olyanok figyelmét is föl akarja hívni, akik már jobban beszélnek angolul, mint magyarul. Nézzünk meg néhány példát!

„Construction and Roofing – Services with 35 years; experience mindenféle szakmában. Javítási, átalakítási, hozzáépítési munkákat garanciával vállalunk.”

„Megnyílt! Open! Csárdás Hungarian Restaurant.” Ez a hirdetés számos ételt is felsorol, valamennyit – a biztonság kedvéért – két nyelven.

„Garantáltan a legolcsóbb áron kötünk Önnek mindenfajta biztosítást: Auto – health – home – life – disability – commercial...”

Egy ügyvéd – magyarul írva a nevét – ajánlja szolgálatait mindkét nyelven. Egy másik ügyvéd a nevét is angolosan írja, a hirdetés szövege is zömmel angol, de megjegyzi, hogy „magyarul is beszélünk, díjtalan konzultáció”, s talán a takarékosabb honfitársaira gondolva hozzáteszi: „Aki erre a hirdetésre hivatkozik, 25% engedményt kap!”

PANNONIA TRAVEL

Alacsony árú jegyek Európába és Amerika minden részébe
Pénzátutalás -- kocsibérlés -- hotel foglalás

Meghívók és Affidavitek kiállítása.
*** ROKON-KIHOZATAL ***
*** Közjegyzőség ***

6700 Lennox Ave.
Van Nuys, CA 91405
(818) 781-7642 vagy (818) 781-2342
Fax: (818) 994-2379 * A főbb hitelkártyákat elfogadjuk
Hívják **BABUCIT**

CSÁRDÁS HUNGARIAN RESTAURANT
5820 Melrose Avenue, Los Angeles, CA 90004
(213) 962-6434

Luncheon Menu

Reservations:
Helyfoglalás:

TÚL SOKAT FIZET BIZTOSÍTÁSRA?

Még ma hívja föl a
THOMAS HERSKOVITS INSURANCE AGENCY-I
(818) 782-7466

Garantáltan a LEGOLCSÓBB áron
kötünk Önnek MINDENFAJTA biztosítást
AUTO - HEALTH - HOME - LIFE - DISABILITY
COMMERCIAL
We are specialized for BAD RECORDS
and NEW DRIVER LICENSES!!

HITES FORDÍTÁSOK
Income tax * Notary
Születési, halotti bizonyítvány,
diplomák, stb.
(213) 464-1249
Otthon: (818) 762-2231

***
REAL ESTATE LOANS
INGATLAN KOLCSON:
Házra * Condo-ra,
Apartment-ra * Uzetre
LEGOLCSÓBBAN
Peter Holz (818) 781-7780

Nem csak az ügyvéddel, hanem az irodaszemélyzettel is
MAGYARUL BESZÉLHET!
Appointment a hét 7 napján és este 6 óráig!

Egy helyen ezt olvasom: „Real estate loans; ingatlan kölcsön: Házra, Condo-ra...”

Ügyvédek sokat hirdetnek, ez is szokatlan nekünk. Egyikőjük például így: „Válás, Child Custody, Autóbaleset, Personal Injuries... Bűnügyek, Drunk driving ... Végrendelet és Probate...” – kedves kevérek.

Egy következő: „Ügyvéd – Attorney at Law. Házastársak, szülők, testvérek, gyermekek naturalization and citizenship” (honosítás, állampolgárság megszerzése).

Szintén egy ügyvéd vegyes nyelvű hirdetésének végén ez áll: „Magyarul is beszélünk! Parking in the Building”.

„Hites fordítások” magyarul, „Income tax” (jövedelemadó) angolul. Vajon miért? Kint élő magyarjainknak itthon bizonyára nem voltak „jövedelemadó”-gondjai.

„Mindenféle javítást vállalunk. (Drywall, tile, víz-gáz), azaz a hirdető falszárítást és burkolást vállal; e kifejezések ritkábbak, mint a víz-gáz...”

„Meghívók és Affidavitek kiállítása” (írásbeli nyilatkozat) szerepel egy közjegyzőséget is magába foglaló utazási vállalat hirdetésében.

„Kiadó lakás – Úszómedence, jacuzzi, gym, barbecue, laundry, security building és parking” – csak az úszómedence megértését feltételezte

a hirdető magyarul. „Szép helyen eladó 160 acre land.”

Van azután még egy érdekesség némelyik hirdetésben; bizalmaskodásra ösztönzik az olvasót.

„Ezermester vállal mindenfajta javítást. Hívja Kovács Zolit.” „Tibor's Delicatessen – igazi magyar ízekkel... Szeretettel várjuk önöket: Tibor és Anna.” Egy másik erre biztat: „Call Miklós”. „Megbízható tetőfedés. Hívják Istvánt...”, aki a vezetéknevét nem is árulja el. Egy utazási iroda komoly hirdetésében (ahol közjegyzői iroda is van) így biztatnak: „Hívják Babucit”. Hát nem kedves? Ilyen azért nálunk (még) nincs.

POSTGRADUÁLIS DIÁKOK?

A História 1992/9. számában így kezdődött egy pályázati felhívás: „Az Europa Institut Budapest 3–6 hónapos ... ösztöndíjakat adományoz a társadalomtudományokkal foglalkozó posztgraduális diákok számára.”

A latin *gradualis* 'fokozatos'-at, 'fokként emelkedő'-t jelent. A szóösszetétel elötagként oly gyakori *pos(z)t-* a valami utániséget jelöli. A *posztgraduális* jelző nyelvünkben önmagában jóformán elő se fordul: évtizedek óta ismerjük viszont a *posztgraduális képzés* állandósult szó szerkezetet. Oktatáspolitikai mibenlétét bőven kifejti pl. a 70-es évek Pedagógiai lexikona. Itt mindössze az Idegen szavak és kifejezések szótárának tömör definícióját idézem: „már megszerzett, rendszerint egyetemi fokozat utáni továbbképzés”.

A pályázatbeli kifejezést viszont furcsának érezzük; még a néhány sorral későbbi, egy szóval kibővített szerkezet sem örvendeztet meg túlságosan: „22-től 35 éves korig ... jelentkezhetnek magyar és külföldi *posztgraduális szintű diákok*.”

A *pos(z)t-* nélküli *graduál(ni)* ige jó száz éves múlta tekinthet vissza, s még századunk első felében is használatban volt. Nemcsak azt jelentette, hogy 'tudományos címet, rangot ad', hanem ilyen általánosabb értelme is volt: 'képesít'. És ennek létezett ez a – szenvedő színezetű – befejezett melléknévi igeneve: *graduált*. 'Tudományos fokozattal rendelkező egyén'-t éppúgy értettek rajta, mint 'képesített'-et. Jelzett szava viszont sosem a *képzés*, hanem az annak alávett vagy azon (sikerrel) átesett *diák*, ill. *tanár* volt!

Posztgraduális képzés nyilván ezután is lesz – nyelviileg különösebb kifogás föl sem merül ellene. Legyünk azonban következetesek! Vagyis a diákok – netán a már működő tanáreberek is! – legyenek inkább egyleg *posztgraduálandók*, továbbképzésük végeztével pedig *posztgraduáltak!* Egy kis jóindulattal, rokon értelmű igenévvél illetve őket: *továbbképzendők*, majd *továbbképzettek*.

Holczer József

Homokóra és acélcilinder

Hogy a kettőnek nincs köze egymáshoz, sőt acélcilinder nincs is? De van. Üstöllést kiderül. Az ötvenes években dadaista vicceknek neveztük az ilyesfélét: „Mi a különbség a sas és a kocsmáros között? Az, hogy a sas magasan repül, a kocsmáros pedig nem tehet róla”; „Mi a különbség Kossuth és Napóleon között? Semmi, mindkettőnek körszakálla volt, kivéve Napóleont.”

Bocsánat, mindez egy újságcikk olvastán jutott eszembe. Június lévén szerzőnk megirigyelte Adyt, s úgy érezte: „valamit üzenned kellene nekik – jó tanáraidnak”. Egy ilyen lírai hangvételű üzenet természetesen meditációval kezdődik: „A homokóra ketyegésének könyörtelenségét felismerve élete naposabb felén, letűnt fiatalságán ki-ki magában állítja fejfáját diákéveinek.” Persze, a homokóra elmaradhatatlan, régóta az idő és a halál attribútuma, jelképe. Még slágerekben is jól hangzik („a homokórát nem lehet megállítani”, „a homokórán lehull a perc” stb.). Kérdés viszont, hogyan ketyeg e halhatatlan homokóra? Mint az acélcilinder! Kassák írta dadaista korszakában (az írásjelek hiányoznak az eredetiben is): „minden a te szemeidtől függ s attól az acélcilindertől ami a domboldalon ketyeg”. Ha acélcilinder ketyeghet a domboldalon, miért ne ketyeghetne homokóra egy irodalmi lap oldalán? Kassák még azt is leszögezte: „a szavak nem azért vannak hogy tartalmat hurcoljanak mint a zsákhordók”. Így már minden világos. Csak azt nem tudom, jó-e, ha az újságíró fölcsap dadaistának. S azt se persze, mit szóltak „jó tanárai” a dadaista ünnepléshez. Diákkorom dadaista viccei sem voltak rosszabbak, sőt, azok legalább nem akartak a líra és filozófia magasában héjazni.

Valaki azt mondta, csak azok írnak emlékiratot, akiknek rossz az emlékezőtehetségük. Aligha kell az ilyen aforizmaszerűségeket nagyon komolyan venni, de azért nem árt az emlékezőket óvatosságra inteni, hogy kerüljék a nyilvánvaló képtelenségeket. A háború végét így látta egy emlékektől színtévesztővé párasult szem: „Négy vagy öt nap telt el csupán, hogy a csukazöld ruhás hódítók [ti. a néme-

tek] végre kitakarodtak az elgyötört országból.” Bizonyára ez a zöld csuka a folyami herkentyű; szegény tengertelen hazánkban be kell érünk vele, s különben is, az emlékek szubjektivitása ellen nincs védelem.

Ki hogyan lát, születés dolga: „Lehet, hogy rózsaszín kötőhártyával születtem, de még mindig úgy hiszem, hogy mind a férfiak, mind a nők az első hatban végezhetnek.” Mindenki olyan szemmel néz, amilyen éppen van neki. (Az most érdektelen, milyen szerepe van a látásban a kötőhártyának.) Szerzőnknek nem kell rózsaszín szemüveg, hogy optimistán nézzen a jövőbe, rózsaszínű kötőhártyája pótolja.

Még egy sportból vett példa. „A tejelesszajú piros-kékek bosszúvajat köpültek a már bajnok Honvéd orra alá.” A fiatalok megvervén a bajnokot, bosszúságot okoztak. Aki kellemetlenséget, bosszúságot okoz valakinek, tormát reszel vagy borsot tör az orra alá. De mi a bosszúvai? Vajh ki tudja? Baj van, ha valakire rájön a humorérzék mint a diaré (*diarroe* görögül csatorna, de a hasmenés orvosi neve is). A *tejfőlésszajú* indíthatta el a szóalkotó fantáziát, tejfőből köpülik a vajat, eddig rendben is volna, de vajat nem raknak átvitt értelemben – sem bosszúból, sem bosszantásul – másnak az orra alá. E bosszúvaj szópalozsna, nem kel ki belőle értelem soha.

„Az iszlám eszmék óriási itatóspapírként szivattyúzzák magukba a szociális és politikai energiákat.” Ez a szivattyúzó itatóspapír (ha megtelik, eldobandó?) hatásosabb lehet a kényeztető pamperpelenkánál is, reklámozni kéne.

Némelyek úgy írnak néha, mintha Abszurdisztán anyanyelve volna sajátjuk. Helyem is fogytán, homokóráim is elütötte már az éjfél, kedvem is elinált, befejezem. Ám előbb még kurtán emlékezem én is, Micsurinra, neki lehetek ilyen különleges teremtményei a maga műfajában, mint a fent találmra csokorba kötött díszpeldányok. De a nyelvi micsuriniadákról, a micsurini szóláskeresztésekről majd máskor essék szó.

Simon Zoárd

Tudatlan tudálékosság

Újra: *ami* – *amely*

Az utóbbi időben gyakran hallani, hogy egyesek az *ami* névmás helyett *amely*-t használnak. Legutóbb a rádióban, hírműsorban – tehát hivatasos bemozdótól – hallottam ezt: „sémmy olyan nem szerepel, *amely*...”

A Nyelvművelő kézikönyv szerint „Az *amely* – rövidebb alakban *mely* – névmás a főmondatban főnévvel megnevezett tárgyra vagy elvont dologra vonatkozik.” Az *olyan* nem főnév, hanem maga is névmás, tehát nem utalhat rá az *amely*, hanem csak az *ami* névmás, amely „elsősorban főnévvel meg nem nevezett dologra, fogalomra vonatkozik”. Az *amely* címszónál áll még ez is: „A köznyelv azonban megnevezett tárgyra vonatkoztatva is gyakran az *ami* névmást használja helyette.” Világos tehát, hogy az *amely* helyett *ami*-t lehet használni, de fordítva nem! Ez persze nem jelenti azt, hogy a biztonság kedvéért csak az *ami*-t használjuk. Nem véletlenül terjedt el, hogy az *amely* „előkelőbb”. Megfelelő helyen alkalmazva valóban választékosabb, mint az *ami*. (Amikor az iskolában ezt tanították, fel sem merült, hogy valaki a fordított hibába esik, mert a hétköznapi nyelvben annyira csak az *ami* volt elterjedve.)

Ha az *ami* névmás helyett használnak *amely*-t, az hasonlít ahhoz, amikor valaki *-ba*, *-be* helyett is *-ban*, *-ben*-t mond (ez is megesik manapság), vagy úgy használ idegen szavakat, hogy nem tudja, mit jelentenek.

Buvári Márta

Névtorzító

Gyerekként sűrűn, de még felnőttként is kísértésbe estem egyszermászor, ha olyasvalakivel találkoztam, akinek a neve valósággal ingerelt a szófacsarásra, névtorzításra. Nemcsak az a baj, hogy ez alantas humor, hanem hogy aki a „vicces” nevet viseli, ezerszer hallhatta már a tréfát, és ha megsértődik, jogosan teszi.

Szép számmal olvasunk az újságokban manapság is efféle névferdítéseket. Az ilyen esetek inkább a becsületbeli és peres ügyek közé sorolandók. Nemigen érdemes perre menni olyankor, ha nevünket vagy egyik-másik, általunk tisztelt személy, netán történelmi alak nevét a sajátban egyszerűen elírják.

Csak hogy ez egyre gyakrabban fordul elő. Ki a hibás? A cikk szerzője? A gépirónó? Az olvasószerkesztő? A szedő? A korrektor? Egy-egy írás több kézen megy keresztül, azaz hogy több szem előtt vonul el. Valamelyik szempár tulajdonosát talán felelőssé lehetne tenni.

Egyik rejtvényújságunk a minap tíz ismert nevet közölt – megfejtésként. A tizből négy hibásan jelent meg. Chopint pl. *sch*-val írták. Amundsenből *Amudsen* lett, Osvát Ernő *h* betűt kapott a vezetéknévéhez. Széchenyi, Batthyány, Andrassy nevét is gyakran írják betűtévesztéssel. Klebelsberg Kunó nevét sokan már papírra sem merik vetni.

A neveket gyakran rádióból, televízióból, magnóról, telefonból halljuk, ezért bizonytalankodunk, amikor le kellene őket írunk.

Az ember feje nem káptalan. A lexikonok, a Ki kicsoda? kötetek, a telefonkönyvek segítségünkre siethetnek. Persze, valamilyen alapműveltségre azért szükségünk lehet. Mert ha az nincs, hiába keressük Chopint – az *sch* betűnél.

Gyárfás Endre

Politikai nyelvészkedés

Zaklatott napjainkat előnti a politika, s ez természetesen tükröződik nyelvünkben, beszédünkben csakúgy, mint írásunkban. Annak az elemzése, hogy ez mennyire szükségszerű, illetve hogy mennyire helyes, nem ennek a lapnak a feladata. Ezért itt pusztán nyelvi szempontból tűzöm tollhegyre ennek az „átpolitizálódásnak” néhány vadhajtását.

Első észrevételem az Országgyűlésben zajló törvényhozási folyamattal, pontosabban ennek egy szóhasználati sajátosságával kapcsolatos. Lépten-nyomon azt olvasom az újságokban, de olykor még folyóiratokban is, hogy a Ház asztalán fekvő törvényjavaslatot *első olvasatban* tárgyalják. Lehet, hogy a törvényjavaslat szövegének van több *olvasata* (a politikai nézetektől függően), vagyis többféle *értelmezése*, *magyarázata*, *felfogása*. Mert ezt és csak ezt jelenti az *olvasat*! Amiről viszont a lapok hírt adnak, az a törvényjavaslatnak *első olvasásában* való tárgyalása, tehát az, hogy még csak általánosságban, egészében (nem paragrafusonként) vitatják meg a képviselők. Talán valaha, a javaslatszövegek sokszorosításának nehézsége miatt az Országgyűlésben valóban *felolvasták* a szöveget, s innen maradt meg az *első*, ill. *második olvasásban* (nem pedig *olvasatban!*) *való tárgyalás* kifejezés. A történészek a megmondhatóit. De hogy az országgyűlési tudósítók ne tudják, mi a különbség az *olvasás* és az *olvasat* között, az már mégiscsak sok! Persze, tudom én jól, hogy morgolódásom falra hányt borsó: negyedfél évtizede vagyok újságíró, és a fél

kezemen meg tudnám számolni azokat a kollégáimat, akik nyelvvelő cikkeket olvasnak, sőt értelmeiket meg is fogadják.

Más, ezúttal külpolitikai téma. Azt olvasom, hogy Németországban *keresztényliberális koalíció* van hatalmon (Népszabadság, 1992. nov. 25.). Tehát a *keresztény* és a *liberális* szó egybe van írva. Kereszténydemokrátákról már hallottam. Keresztényszocialistákról is. De keresztényliberálisokról még soha! Persze, a *koalíció* szó arról árulkodik, hogy itt nem egy pártról van szó, hanem valamelyik keresztény pártnak és valamilyen liberális pártnak az együttes hatalomgyakorlásáról. Ha viszont így van, akkor a helyes írásmód: *keresztény-liberális koalíció*, vö. *munkás-paraszt szövetség* (Helyesírási kézikönyv, 434. oldal). (Más nyelvi szemlélet alapján elképzelhető a nagyköjtőjellel való írásmód is: *keresztény-liberális koalíció*, azaz a keresztényektől a liberálisokig tartó, húzódo koalíció. – A szerk. megjegyzése.) Vajon ezt ne tudnák a szerzők és a szerkesztők? Vagy ismét „a szedőszekrény ördögé”-nek becézett sajtóhiba a ludas? Igaz, hol van már szedőszekrény?... A mai kollégák számítógépes szövegszerkesztőn dolgoznak, amely sokat segít nekik, egyúttal azonban az ijesztő helyesírási hibák – főleg elválasztási hibák – áradatát zúdítja a védtelen olvasóra. Ez egyébként nemcsak bosszantó, hanem érthetetlen is, hiszen korrektúra így is létezik, sőt, úgy hallom, hibajavító számítógépi program, szoftver is kapható.

Pető Gábor Pál

ELVESZETT NÉVELŐK

Kicsi, de nélkülözhetetlen eleme nyelvünknek a névelő: hiánya vagy főlöszleges jelenléte különféle bonyodalmakat okozhat. Funkciója talán a szervezetünkben levő nyomelemekéhez hasonlítható: az előírt mennyiségnek a megfelelő helyen ott kell lennie, máskülönben működési zavar támad.

A határozott névelő kitétele vagy ki nem tétele soha nem esetleges. A vele nyelvileg kifejezett határozottság sokszor túlmutat az adott mondaton, és a szövegben vizsgálati körébe tartozik. A meglepően szerteágazó használati szokások és rögződött szabályok közül most a tulajdonnév előtti határozott névelőre vonatkozókat vegyük szemügyre! Céltudatos megfigyelés nélkül is viszonylag rövid idő alatt több ilyen típusú névelő-használati hibát észleltem a rádió hírműsoraimban. A példákat a tulajdonnevek fajtái szerinti csoportosításban mutatom be.

Gyakori az a vélekedés, hogy személynevek előtt nem állhat névelő. Nyilván ez a hiedelem befolyásolta az alábbi mondatok megfogalmazóit:

„A Külügyminisztérium visszautasítja *Jeszzenszky Gézát ért vádakat*” (Kossuth, 1992. máj. 26. 22.01); „Reagálni szeretnék *Hack Péter által elmondottakra*” (Kossuth, 1992. jún. 10. 10.15).

Egyszerű átalakítással, mondatstruktúrával könnyen bebizonyíthatjuk a határozott névelőnek – remélhetőleg enélkül is érezhető – szükségességét:

„A Külügyminisztérium visszautasítja a *vádakat*”; „Reagálni szeretnék az *elmondottakra*.”

Névelő kell tehát az első esetben a tárgy, a második példában a határozói mondatrész elé. Csakhogy az eredeti idézetben e két mondatrésznek láncszerű bővítője volt, történetesen tulajdonnévi taggal. A *vádakat* tárgy nyelvtani határozottságán mit sem változtat, hogy alárendelt bővítővel gazdagodott: az értelmileg rá vonatkozó névelőt megtartja, de az elválik tőle, és a bővítőnyelvek elé kerül: „...visszautasítja a (Jeszzenszky Gézát ért) *vádakat*.” Ugyanez a tanulsága a szerkezetileg hasonló második mondatnak is.

Földrajzi, illetőleg közterületi nevek elől is hiányozhat a névelő:

„Abban az időben még *Budaörsi úti kollégiumban laktam*” (Kossuth, 1992. máj. 30. 13. 25); „Szombat hajnalban *Budapest–Pécs vasútvonalon*, Százhalombatta közelében súlyos baleset történt” (Kossuth, 1992. jún. 15. 15.13).

E mondatokban eltérő indokok szólnak a névelő szükségessége mellett. Az utcák, terek neve mondatba illeszkedve mindig névelős, míg a *kollégiumban* helyhatározó lehet meghatározott értelmű (névelős) is, meghatározatlan (névelő nélküli) is. A fenti második példa viszont a személyneveknél látott módon elemezhető. A város- és községnevek kivétel nélkül névelőtlenné, a határozottság tehát a *vasútvonal*-nak szól. A két mondat kritikus része így hangzott volna helyesen: *a Budaörsi úti kollégiumban*; *a Budapest–Pécs vasútvonalon*.

A kedd délutáni országgyűlési közvetítéseket figyelve rendszerezek az efféle mondatok: „Balás István, *Magyar Demokrata Fórum képviselője* interpellációt nyújtott be a belügyminiszterhez.” Pedig mondatkörnyezetben az intézményt, szervezetet jelölő elnevezés mindig névelős. Egyetlen esetben képzelhető el a névelő elhagyása, ha az intézményneve nincs beleszerkesztve a mondatba, tehát például zárójeles közbevetés: „Balás István (Magyar Demokrata Fórum) interpellációt nyújtott be.”

Utolsó példánk valójában nem is illik bele ebbe a sorozatba, mivel az érintett mondatrész szófaja nem tulajdonnév, hanem melléknév. A jelenleg mégis határos az eddigiekkel: „Prága hajlandó megfontolni *csehszlovák területen épülő erőmű további sorsát*” (Kossuth, 1992. máj. 14. 18.29). *Csehszlovákia* mint országnév valóban nem vonz semmilyen névelőt, legfőljebb akkor előzheti meg közvetlenül határozott névelő, ha az valamely későbbi mondatrészre vonatkozik. Tehát a szóban forgó hírnél maradva: „...hajlandó megfontolni a (Csehszlovákia területén épülő) *erőmű további sorsát*.”

Milyen tanulsággal szolgálnak az idézett hibák? Mindenekelőtt azzal, hogy bizonyára létezik és tovább él az a nyelvi, nyelvhelyességi babona, amely szerint a személynevek, a tulajdonnevek *mindig* névelőtlenné. De mint láttuk, egyenként kell megvizsgálni és a mondatbeli helyzet alapján eldönteni a névelő szükségességét. Főleg az az eset tűnik félrevezetőnek, amikor a névelő és a vele közvetlen nyelvtani viszonyban levő mondatrész közé tulajdonnévi elemet is tartalmazó alárendelt rész ékelődik be.

Megnyugtató viszont, hogy egyrészt aránylag ritka jelenségről van szó, másrészt az idézett példák mind hevenyészett megfogalmazású szóbeli közlésekből származtak (igényes írásbeli művekben az átgonoltság általában megakadályozza az ilyen botlásokat).

Zimányi Árpád

NEVES ISKOLÁK

Az intézmények nevei a tulajdonnevek szerteágazó sokaságának egyik legmozgékonyabb csoportját alkotják. Nap mint nap helyzettől, szóhasználatól függően változnak. Még a hivatalos alakjuk sem állandó sokáig.

Az ország egykor legnagyobb gyára, a *Weiss Manfréd* üzem az alapító nevével kapta az elnevezését. A gyár régi dolgozói röviden csak WM-nek emlegették még akkor is, amikor már régen Rákosi Mátyás nevét viselte a gyáróriás. A változó politikai körülmények miatt később a semleges *Csepel Vas- és Fémművek* nevet adták neki – már ami még megmaradt belőle. Elgondolkodtató, hogy nyugatra továbbra is csak a WM jellel ellátott termékeket volt érdemes szállítani, mert nem vették át a Rákosi Művek, de még a Csepel Vas- és Fémművek jelzéssel ellátott készítményeket sem.

1989 óta a gomba módra szaporodó intézmények tömegei fűrgén termelik az új elnevezéseket is. Sajnos, nem mindig a magyar nyelv legszebb gyöngyszemeit. Sok közöttük a hevenyészett, nem simulnak bele nyelvünk gondolat- és szerkezetvilágába, idegenszerűek, sőt egyik-másik idegen tőle.

Ezekkel ellentétben öröndetes, hogy van az intézményeknek egy olyan csoportjuk, amelyben az elnevezések változásai szinte minden esetben gazdagítják a magyar nyelvet. Ezek az iskolanevek.

Például a Budakeszi Gimnázium tantestülete és az iskola vezetői – még a rendszerváltozás előtt – egyöntetű lelkesedéssel *Nagy-Sándor József* neve mellett döntöttek az iskolanev megválasztásakor. Hatásukra az iskola diákjai is ezt választották. Érthető, hiszen a későbbi aradi vértanú az iskolaépület közelében tartotta haditanácsát. A hivatalosan ajánlott Sziklai Sándor, a Vörös Hadsereg elismert hőse helyett így lett a magyar szabadságharc vértanúja a Budakeszi Gimnázium névadója. Tisztelet érte ennek a nagyszerű, összetartó tanári gárdának!

Az újabb névválasztásokhoz szerencsére már nem kell ilyen nagy bátorság! Sokasodnak is szépen az iskolanevek. A Ganz gyár iparitanulói-iskoláját az azonosítás megkönnyítésére és egyben tiszteletadásból *Ganz Ábrahám*-nak, a nyomdaipari iskolát *Tótfalusi Kis Miklós*-nak nevezték el.

Politikai megfontolás is befolyásolta a névcsere az iskola azonosításán kívül akkor, amikor a Kállai Éva Egészségügyi Szakiskolát az egykori kommunista párhivatalnok helyett *dr. Batthyány-Strattmann László*-ról, a szegények orvosáról nevezték el. Hámán Kató, a magyar munkásmozgalom másik nagysága is távol állott a róla elnevezett szak-közéiskola számítástechnikai irányától. Bölcs választás volt, hogy *Kalmár László* nevét vette fel az iskola, a magyar számítástechnika úttörőjének nevét.

A Kilián György Gimnázium újabbán *Németh László* nevét viseli, Kispesztén a Landler Jenő Gimnázium *Deák Ferenc*-re változtatta nevét.

Szerencsés választás volt, hogy a bolgár tannyelvű iskola felvette *Hriszto Botev*, a bolgár Petőfi nevét. Nagy öröm, hogy van már végre *Ilyés Gyula*, *Tamási Áron* és *Babits Mihály Gimnázium* Budapesten. *Óveges József*, *Kempelen Farkas* és *Csonka János* nevével műszaki iskolák büszkélkednek.

A zeneiskolák között *Szabolcsi Bence*, *Vándor Sándor*, *Rácz Aladár*, *Dohnányi Ernő* nevét választották többek között. *Nádasdy Kálmán*-ról művészképző iskolát neveztek el.

Természetesen adódott, hogy a László Gimnáziumot – kissé kibővítve az elnevezést – ma *Szent László Gimnázium*-nak hívják.

Kényes helyzetbe került az 1557-ben alapított, majd 1945 után államosított soproni Evangélikus Líceum 1991-ben történt újraindulásakor. Az állami gimnáziumot ugyanis egykori diákjáról Berzsényi Dániel Gimnáziumnak nevezték. Az újjáéledt evangélikus gimnázium nem tagadhatta meg a legnagyobb magyar evangélikus vallásos költőt. Ezért megtartotta az állami iskolából a nevét, és kiegészítette a régi elnevezéssel, így: *Berzsényi Dániel Evangélikus Líceum*. Hasonló okból tartotta meg a régen volt Werbőczy Gimnázium *Petőfi* nevét.

Sajátos nyelvi jelenségről: „névhasadás”-ról kell említést tennünk egy másik iskola neve kapcsán. Az I. István Gimnázium megtartotta ezt a nevet, de az épületben működő zeneiskola *Szent István király* nevét vette fel. Ez ritka jelenség. Gyakoribb, hogy az újonnan alakult intézmény átveszi a régebbi nevet. Ez történt a Than Károly Vegyipari Szak-közéiskolában indított gimnáziummal. Ennek a neve is *Than Károly* lett.

Az iskolanev-változtatás azonban bonyolult eljárás. Sokáig kell várni, amíg megérkezik a hivatalos engedély. Ennek tulajdonítható, hogy az új távbeszélőnévsorban a kitűnő közgazdasági szakközéiskola még mindig Berzeviczy Gizella nevét viseli. A munkásmozgalomban tevékeny részt vállaló hölgynek kevés köze volt a közgazdaságtanhoz. Az iskola vezetősége szellemes és takarékos megoldást választott. *Berzeviczy Gergely*-ről nevezték el az iskolát, a XVIII. század nagy közgazdászáról. Az új névsorba már ez kerül.

Remélhető, hogy az iskolanevek változása továbbra is ezen az úton halad. Talán jut majd egy iskola *Kuncz Aladár*-nak is, aki a mai Kölcsey Gimnázium közszerzetében álló tanára volt, és egyetlen nagy regényén, a *Fekete kolostoron* kívül az Erdélyi Helikon hivatott szerkesztésével is beírta nevét a magyar irodalomtörténetbe.

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Még egyszer a status quo-ról

Nem először írtam már meg, hogy „nem tudunk latinul!” (Az idézőjel itt nem a sokunk által kárhóztatott „mindent megmacskakörmozgó” divat szülötte, hanem egy korábbi írásom címére utal.) Aki ír, az számít arra, hogy írását olvassák. Ha az olvasóra olyan hatást tett az írás, hogy tollat ragad és válaszol, vagy véleményt mond az írásról, az külön öröm. A kapott vélemény eltérhet az enyémtől, ez is haszon, főleg az olvasó számára, hiszen így egy kérdésnek több oldalról való megvilágítását is láthatja. A *Status quo* című kis írásocskámra olvasói visszhang is jött, s a szerkesztő is reagált (Édes Anyanyelvünk 1993. 1. szám, 19. oldal), így kétszeresen is örülhetek.

Viszontválaszolásomnak okát így érdemes megadni, ez pedig az, hogy egy kizárólagosan logikai, tehát minden hagyománytól, nyelvi vonatkozástól független szempontra kívánok rámutatni.

Helyezkedjünk olvasónk álláspontjára, és fogadjuk el, hogy a *status quo* a *status quo ante bellum*, valamint a *status quo post bellum*, azaz: a háború előtti állapot, valamint a háború utáni állapot rövidülésekként jött létre.

Alkalmazzuk most e két esetet egy napjainkban gyakran előforduló esetre! Egy szónok azt mondja, hogy véleménye szerint az első világháború előtti vagy esetleg az első világháború utáni helyzetet kell elfogadni.

Mindkét esetben azt mondta a szónok, hogy ő ragaszkodik egy *korábbi állapothoz*, vagyis a mához képest korábbihoz, egy 70–80 évvel ezelőttihez. Mást nem is mondhat, hiszen csak arról az állapotról nyilatkozhat úgy, hogy fennmaradását kívánja, ami már (egy korábbi időpontban) létrejött. A beszéde utáni, tehát majd a jövőben megvalósuló állapot fenntartását nem kívánhatja, mivel ez logikai abszurdum.

A „vissza kell térni a status quohoz” nem jelenthet mást, mint visszatérést az előzőhöz. „Vissza kell térni a mostanit követő állapothoz”: ez a mondat – amit olvasónk értelmezése szerint konstruáltunk – nyelvtanilag helyes ugyan, de nyilvánvalóan logikai képtelenség. Az „előző állapot” természetesen lehet egy háborút, békeszerződést vagy más eseményt követő helyzet. Ennek a szövegtörzsetből kell kiválgatnia.

Makra Zsigmond

Azért, mert más igen..., azért mi ne!

Tudom, talányos cím, de rövidesen kiderül: mire vonatkozik az *igen* és a *nem*.

Osztályfőnöki órán, „Beszélni nehéz!” szakköri foglalkozásokon gyakorta előkerül a beszéd-, magatartás- és érintkezéskultúra egy-egy témaköre. Beszélgetünk a köszönésről, annak módjairól, a bemutatkozásról, a nyegleségről, a durvaságról, a trágárságról és sok egyébéről. Néhány elgondolkodtató eset készített írásra.

Hogy köszönni illik, azt a kisebb és nagyobb gyerekek is tudják (?). Mégis, a „Miért nem köszöntél?!” feddésre egyre gyakrabban az a válasz: – Köszöntem kétszer-háromszor, de egyszer sem fogadta az illető, így én sem köszönök máskor.

Úgy vélem, rosszul teszi, aki ezt a gondolkodásmódot követi. Az embertársnak szóló köszönéssel nemcsak őt tiszteljük, hanem önmagunkat is. Ha tudjuk, hogy a másik hibázott, amikor nem köszönt vissza, azaz ha neveletlen is volt, mennyivel leszünk különbek a megszóltnál, ha mi is elkövetjük a – mások viselkedésében bírált – vétséget? Az „ugyanoda sülyvedek”-megoldás nem megoldás!

Vannak biztató példák, amelyek azt bizonyítják: következetes udvariassággal még a – rossz szokásaikon nehezebben változtató – felnőttek egy részét is rábírhadjuk arra, hogy (vissza)köszönjenek.

Szomorú, hogy egyre több fiatal követi azoknak a példáját, akik – a fentebb említett esethez hasonlóan – nyegle, odavetett köszönésekkel „tisztelik meg” a másikat. A *Viszlát!*-ot lassan többet hallani, mint azt, hogy: *Viszontlátásra!*, s újabb szörnyűségként a telefonáláskor *Visszhall!*-ok jelentik egyes hivatalok egyes alkalmazottainak – elköszönési formáját. A *köszí-k* és a *köszí szépen-ek* talán már fel sem tűnnek. Az említett (és más) nyegleségeket ostorozó megjegyzésekre időnként hasonló választ kapunk, mint a köszönés elmaradásakor: mások is... a tévé néhány műsorvezetője is... sok bolti eladó is... is... is... Mi ne!

Hogy miért kezd trágár szavakat használni, aki eddig nem tette, arra is az a válasz: ... mert a többiek... különben nem fogadnak be maguk közé... a szüleim is így szidják egymást... stb. Hogy egyre több a falfirkálás, egyre szemetesebbek a közterületek – s még hosszan sorolhatnánk a környezetünkben tapasztalható elkeserítő jelenségeket –, ezek okaként gyakran hallani (nem érvként, csak mentegetőzésként), hogy: mások is...

Talán nem kell tovább bizonygatnom: azért, mert más igen, azért mi ne! Ennyivel tartozunk önmagunknak (is).

Kerekes Barnabás

Érdekes címek

A Magyar értelmező kéziszótár szerint a *cím*: szellemi alkotásnak a tartalomra utaló (rövid) megjelölése. Azt már nem a szótár mondja, hanem tapasztalatból tudjuk, hogy a címnek – mint a boltok kirakatának – igen fontos feladata az érdeklődés felkeltése a közlendő iránt.

Szépírodalmi művek címében gyakran valamilyen ellentétnek van fgyelemfelkeltő szerepe. Milyen hatásos és elgondolkodtató például Jókainál a *Szegény gazdagok* regénycím! A szavak tartalmi ellentétére épülő cím L.N. Tolsztojnál a *Háború és béke* meg *Az élő holttest*. Arany János az álomvilágot állítja szembe a valósággal egyik versének címében: *Álom – való*. Ady Endre egy magyar folyócska és a világtenger ellentétének látomásával kelt rendkívüli figyelmet: *Az Értől az Oceánig*. Kosztolányinál is találunk olyan verscímet, amelyeknek szavai között valamilyen tartalmi (hangulati?) ellentét bujkál: *Boldog, szomorú dal*, *Fekete farsang*, *Háborús tréfa*.

Formájuk miatt nagyon hatásosak Ady háromszavas verscímei; a több száz ilyen közül most csak tízet idézek emlékeztetőül: *Áldott, falusi kód*, *A téli Magyarország*, *Csák Máté földjén*, *Fölszállott a páva*, *Imádság háború után*, *Krisztus-kereszt az erdőn*, *Nekünk Mohács kell*, *Négyöt magyar összehajol*, *Üzenet egykori iskolámba*, *Vér és arany*. (A kötőjeles szavak egyetlen – összetett – szónak számítanak: *Krisztus-kereszt*, *négy-öt*.)

Németh Lászlóra igen jellemzőek az egyszavas dráma- és regénycímek: *Apáczai*, *Bodnárné*, *Bűn*, *Cseresyés*, *Eklézsia-megkövetés*, *Erzsébet-nap*, *Galilei*, *Gyász*, *Irgalom*, *Lányaim*, *Mathiász-panzió*, *Papucshős*, *Széchenyi*, *Villámfénynél*.

A napisajtóban érdekesek az idézetes címek. Például a Magyar Nemzetben: „*Milosevicset meg kell fékezni*”, *Habsburg Ottó*, a „*fiatal nyolcvanéves*”, *Országgyűlési „menetrend”*. Néha az újságcikk címének egésze, máskor csak egy része kerül idézőjelek közé. Előfordul, hogy a cím idézőjelek nélkül idézi valaki szavainak csak a lényegét; például a *Kiengesztelődésre van szükség* cím azon alapul, hogy Várszegi Asztrik püspök, pannonhalmi főapát – ahogy a cikkből megtudjuk – „Annak a meggyőződésének adott hangot, hogy megtisztulásra, kiengesztelődésre az egész magyar nemzetnek szüksége van”.

Újabbban kettős címekekkel is gyakran találkozunk a napisajtóban. Ezt a típust többnyire az jellemzi, hogy a felső címet kisebb, az alsót nagyobb betűtípussal közlik, s a kettő együttesen nyújtja az információ lényegét. Ilyen kettős címet jegyeztem ki a Magyar Nemzetből: *Életmentő ítélet / Nicu Ceausescu szabadlábra helyezik; A magyarországi szlovákok IX. kongresszusa / Mindkét kultúrához kötődnek; Összefogás a környezetért / Ivóvíz – receptre; MDF-nőfórum Kecskeméten / Zrínyi Ilona Alapítvány a közéletben szereplőknek; Kolozsvár / Ünnepi merénylet Mátyás szobra ellen?*

A nyelvművelés szakterületén jellemzőek az érzelmi kötődést is kifejező, személyragos címek: *Édes anyanyelvünk* (Lőrincze Lajos rovata a rádióban), *Édes Anyanyelvünk* (folyóirat), *Álljunk meg egy szóra!* (Grétsy László és Vágó István műsora a televízióban), *Nyelvünk világa* (a Magyar Hírlap egykori rovata). Ötletes és hatásos rovatcím volt a Népszabadságban az olvasót egyes szám második személyben kétszeresen megszólító és felszólító *Mondd és írd*, amelyet utóbb, amikor az ottani cikkek egy része kötetbe gyűjtve is megjelent, gondosan megtoldottak egy felkiáltójellel. Az *Édes Anyanyelvünk* folyóirat 1992. évi 3. számában nagyon ötletes címmel ismerteti ezt a könyvet Z. Á.: *Mondd és írd! – És olvasd!*

Az imént említett lapszámokban más érdekes címekre is fölfigyelhetünk: *Olvasóink kérdezték, mi válaszolunk* (nekem ebben a kétoldalú személyesség tetszik), *Éber szemmel, füllel* (itt a szemfülesség testrésznevei bővülnek elől a hatásos *éber* jelzővel). Zimányi Árpád egy kis írásának *Kiknek van igaza?* a címe; ez kétszeresen figyelemkeltő: egyrészt ötletesen idézi a cikkben tárgyalt egyeztetési hibátípust, másrészt – a kérdőjellel – mindjárt vitába is száll vele.

Végül az *Édes Anyanyelvünk* 1992. évi 4. számából említek néhány érdekes címet. Problémázó, kérdőjeles címek: *Konvertábilis preferáció?*, *Meddig helyes a helytelenítés?* (Az utóbbiban a *helyes* és a *helytelenítés* szó ellentéte is hatásos eszköze a figyelemkeltésnek.) A 8. oldalon igen ötletes Maróti István cikkének a címe: *Meditáció a szó hatalmáról, becsületéről, tisztességéről*. Tetszik nekem ebben a címben a *szó* megszemélyesítése és a *-ról/-ről* ragos szavak hármas alakzata. Már csak ezért is érdemes volt elolvasnunk ezt a meditációt!

Pásztor Emil

Kresznerics Ferenc Anyanyelvi Verseny Celldömölkön

A celldömölki Városi Könyvtár 1993. február 8-án – működése 40. évfordulóján – vette fel Kresznerics Ferenc nevét. A XVIII–XIX. század fordulóján élt polihisztor sokrétű tevékenységet folytatott, leginkább mégis nyelvészeti munkáival vívott ki elismerést: a Magyar Tudós Társaság 1831. február 15-én tiszteletbeli tagjává választotta. A tudós 1812-től 1832-ig a ma Celldömölkhöz tartozó Ság plébánosa volt, életének utolsó tíz esztendejében pedig Kemenesalja esperese. A méltatlanul elfeledett tudósról tanítványa így írt: „Nagyobb önáldozattal, gondosabb szorgalommal, csüggedetlenebb fáradsággal a magyar szavakat, szójárásokat senki sem gyűjtötte.”

A névadás alkalmából a Városi Könyvtár és a celldömölki Eötvös Loránd Általános Iskola Kresznerics Ferenc Anyanyelvi Versenyt hirdetett Vas megye nyolcadik osztályos tanulóira.

A tanulóknak pályázatot kellett készíteniük „Kresznerics Ferenc élete és munkássága, jelentősége a magyar művelődéstörténetben” címmel. Az ajánló bibliográfiá segítségével 18

pályázat született. Ezek közül a háromtagú bírálóbizottság tizenhétnek a szerzőjét méltónak ítélte arra, hogy meghívja a február 8-i névadóünnepségre. Itt dr. Koltai Jenő alsósági esperes-plébános, Kresznerics késői utóda és életének alapos ismerője, valamint dr. Szathmári István egyetemi tanár, a Magyar Nyelvtudományi Társaság alelnöke előadásait hallgatták meg. Megtekintették a könyvtárban a Kresznerics Ferenc életét és munkásságát bemutató dokumentumkiállítást, részt vettek a tudós sírjánál tartott koszorúzási ünnepségen. A verseny második fordulóját 1993. február 25-én, Kresznerics Ferenc születésnapján rendezték meg. Az ünnepélyes megnyitón dr. Bellérné Horváth Cecília, a Kresznerics Ferenc Könyvtár igazgatója köszöntötte a résztvevőket.

Kresznerics Magyar Nyelvkönyvének megfelelően először hangtani, szófajtani, mondattani elemzéseket kellett megoldaniuk a tanulóknak, majd közmondásokat, szólásokat, szóláshasonlatokat kerestek, illetve a tudós által gyűjtött szavakat, „népünk

nyelvi mélységeinek paraszti kincseit” magyarították, értelmezték. A szóbeli versenyben az MTA első főtájkára, Döbrentei Gábor szerepében kellett köszönteniük a diákoknak Kresznerics Ferencet abból az alkalomból, hogy a Tudós Társaság tiszteletbeli tagjává fogadta őt. Majd hat verset – a magyar nyelvről szóló lírai vallomásokot – sorsoltak ki a döntő résztvevői között. Húszperces felkészülés után a költeményt értően fel kellett olvasniuk, majd a költeménnyel kapcsolatos gondolataikat öt percben fejthették ki.

A kimagasló teljesítményt értékes könyvjutalommal és oklevéllel díjazta a Guttman Miklós vezette versenybizottság. A verseny díjazottjai: Nagy Márta, Bolla Mária, Marsai Krisztina. A legjobb pályamunkáért különdíjat kapott Gerencsér Péter és Jankovics Zsanett.

A rendezők jövőre országos méretűvé szeretnék szélesíteni a versenyt az általános iskolák nyolcadik osztályos tanulóira.

Dörnyei László

Kosztolányi-napok Szabadkán

A XX. század egyik nagy költő- és íróegységének életművéhez méltón emlékeztek meg Kosztolányi Dezső születésének évfordulójáról. A megemlékezés helyszíne novelláinak, regényeinek ihletője, szülővárosa volt: Szabadka. A kétnapos rendezvény március 29-én tudományos ülésszakkal kezdődött, amelyet *Kasza József*, a város polgármestere nyitott meg. Üdvözlőbeszédében kiemelte, hogy a vajdasági magyarok milyen sok erőt meríthetnek a város szülőltjének életművéből.

Az ülészak első előadója, *Csoóri Sándor* költő, a Magyarok Világszövetségének elnöke azt fejtegette, hogy Kosztolányiról mindent újra kell gondolni. Kosztolányiban mindig ott bujkált a történelem, a politikum iránti igény. *Pomogáts Béla* irodalomtörténész, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának elnöke Kosztolányi nyelvészeti, nyelvművelő tevékenységéről tartott előadást. A költő Erős várunk, a nyelv című kötetében megjelent nyelvészeti írásait, esszéit elemezte, értékelte; kiemelte az anyanyelv meghatározó szerepét a nemzeti azonosság tudat építésében, a személyiségfejlődésben. *Dévavári Zoltán* szabadkai író a Négy fal között című kötet stílus elemeit taglalta előadásában. *Lazar Markovic* szabadkai író, műfordító beszámolt a nagy költő, író műveivel való találkozásáról. *Bosnyák István* egyetemi tanár a Kosztolányi-napok jelentőségét emelte ki a hagyományok ápolásában.

Az emlékülés második napja a diákoké volt. Megható élmény volt hallgatni a tanulók szavalóversenyét: a nagy költő verseinek elmondásában kb. 20 általános iskolai és középiskolai diák versenyzett. Ezt nyelvi játék követte, hisz tudjuk, az anyanyelvvél való játékos foglalkozás nem állt távol Kosztolányi Dezsőtől. A vetélkedőn 15 középiskolás vett részt, öröm volt hallgatni ügyes és okos válaszait. A feladatokat, melyek a magyar nyelv szókincséhez, szólásaihoz, közmondásaihoz kapcsolódtak, e sorok írója tette fel mint játékvetítő. A nyelvi játék után *Csoóri Sándor* beszélgetett a szavalóverseny résztvevőivel.

A tudományos rendezvényeket egyéb programok is kiegészítették. Volt kétnyelvű irodalmi est a Szabadkai Népszínház és a diák színjátszó kör tagjainak közreműködésével. Szerepelt még a programban emléktábla-kooszorúzás és a Kosztolányi-emlékszoba megtekintése.

Kosztolányi Dezső költői és írói munkásságának tisztelői és kutatói meg lehetnek elégedve az emlékülés színvonalával és sikerével, s csak hálával tartozhatnak *Varga Lakatos Gizella* középiskolai tanárnak, a rendezvény kezdeményezőjének és szervezőjének. Bízunk benne, hogy ezzel hagyományt teremtett, s a jövőben is nyílik lehetőség hasonló Kosztolányi-megemlékezésekre. Reméljük, békésebb körülmények között.

Szűts László

A Latina – Előszó az Alagyákhoz

Kétszáz évvel ezelőtt, 1792-ben jelent meg Győrött Streibig József nyomdájában Révai Miklós első latin nyelvű verseskötete, a Latina. De vajon két magyar nyelvű költői munkája után (Magyar Alagyák I. Könyvek, 1778; Elegyes versek, 1787) miért éppen 1792-ben adta ki latin verseit? Azt hiszem, hogy éppen e latin nyelvű verseiben megnyilvánuló őszintébb érzés- és gondolatvilága segíti a kérdés megválaszolását.

A 194 oldalas, nyolcadrés alakú könyv elején találjuk a bevezetést. Ezt – Révai szavával – „alagyáinak” két könyve, az Elegiarum Liber I. (18 elégia és 5 epigramma) és Elegiarum Liber II. (14 elégia) követi. Ezek a versek a klasszikus poétika értelmezése szerint elégiák, azaz disztichonban írt költemények. Mai fogalmaink szerint alkalmi versek, költői levelek, s csak az első kötetben találunk néhány lírai költeményt. Saját verseit követően Bajtay Antal erdélyi püspöknek kalazanci Szent Józsefhez, a piarista rend alapítójához írt szép ódáját, valamint saját, még Nagyváradon, Mária Terézia halálakor mondott latin beszédét is itt közli.

A Latina előszava nemcsak a kötet létrejöttével, hanem Révai költészetével, törekvéseivel és akkori életkörülményeivel kapcsolatos fontos adatokat is tartalmaz. Éppen ezért érdemes – ha csak részben is – megismerkednünk vele.

Előszó

„Ifjabb koromban, az akkori időknek megfelelően, oly nagy gondot igyekeztem fordítani a latin tanulmányokra, amennyit annak híre és méltóságának tekintélye egy dicsőségre is vágyó lélekből csak kifejtethetett. (...)”

Mert, Uram Isten, a klasszikus szerzőknél micsoda példás polgárokat, milyen államigazgatást, az állam kormányzására és megvédésére vonatkozó tanácsokat s egyéb módszereket látunk! Emellett megismerhetjük a latin nyelv választékoságát is, melyet azonban önmagáért sohasem kell utánoznunk. Számomra legalábbis bizonyosnak látszik, hogy aki ezekben kiváló, s ami ezzel egyenrangú: ezekben szilárd tudással rendelkezik, az alapos felkészültsége folytán bármely állami hivatalra pályázhat. Ezért én e tanulmányoktól soha sem tudtam annyira elszakadni, hogy időnként vissza ne tértem volna hozzájuk. Ám nem azért, hogy a latin beszédben mindenáron kitűnjek, hanem azért, hogy amit abban hasznosnak, kiválónak és csinosnak találok, azt átültessem a mi hazai nyelvünkbe, melyet a latinnal egyenrangúvá tenni a jó és jámbor polgárnak kötelessége. (...)”

Így hosszú ideig egyetlen latin nyelvű írás sem került ki kezemből. De a helyzet is oly szomorú fordulatot vett, hogy – mivel a német nyelvről hozott királyi rendeletet helytelenül értelmezték – később a közvélemény szerint a latin nyelv már elavult. Így én is kevésbé érdekődtem a latin versek iránt.

Eközben néhány barátom egyre többször és hevesebben arra ösztökélt, hogy legalább az eddig írt latin verseimet (ezek közül néhányat alkalomadtán már megjelentettem) összegyűjtssem és kiadjam. (...)”

Általános a panasz, hogy egyre inkább megerősödik az a bizonyára igazságtalan vélemény, mely szerint azok, akik anyanyelvünk pallérozására szánták el magukat, semmi dicséretes és elismerésre méltó dolgot nem csinálnak. Bizony meglepő, hogy éppen azokat mellőzik és teszik gúny tárgyává, akik magyarul írnak. Ennek ellenére egyre többen vannak olyanok, akik szeretnek – ahogy ellenfeleink mondják – „esztelenkedni”. Pedig ezek az emberek, amint én is törekvéseim céljával kitértem, dicséretes és jó szándékkal azon fáradoznak, hogy honfitársaink minél rövidebb úton juthassanak el az áhitott ismeretekhez s a belőlük folyó hasznos dolgokhoz. A művelt és hazájukat szerető férfiak ezért megjutalmazták őket érdemük szerint. Noha ezek száma még csekély, mégis örvendetes számunkra ez a kis vigasz, kivált ha tudjuk, hogy mindig kevesekben van meg a jó iránti érzés.”

Federmayer István

„Azokról, akik anyanyelvünk pallérozására szánták el magukat” (Révai Miklós)

Közel két éve alakult meg Győrben az Anyanyelvpolók Szövetségének helyi csoportja. Kezdeményezője Z. Szabó László tanár úr volt, mellette lelkes magyartanárok, szaktanácsadók, a szép magyar beszédért aggódók, tenni akarók sorakoztak fel. Örvendetesen szép programot sikerült rövid idő alatt is megvalósítani. Előadásokat és játékokat szerveztünk, tagjaink nyelvművelő cikkeket írnak a Kisalföld című lapba. 1992. október 26-án került sor az 1991-ben meghirdetett nyelvtörténeti pályázatunk díjkiosztására.

Mi volt a pályázat célja és témája? „...feltárni és bemutatni a szűkebb környezetben, a Kisalföldön született vagy itt alkotó nyelvészek életpályáját vagy annak egy-egy jelentős szakaszát.”

11 pályamunka érkezett (7 felnőtt, 4 ifjúsági). *Maróti István*, a szövetség titkára és *Unti Mária*, az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola tanára látta el a zsűrielnöki tiszteletet.

Federmayer István első díjat nyert műve – Révai Miklós Latina című verseskötetének elemzése, a latin nyelvű versek szép, veretes fordítása – eredeti alkotás. Alapos nyelvészeti, irodalmi és történeti feltárómunkával mutatja be a klasszikus műveltségű, ezt latinul írt verseivel is igazoló, helyét kereső polgárt. (Mellékelten részleteket közlünk a pályamunkából. A szerk.) *Csiszér Alajos* második díjas műve szintén Révairól szól; *Vincze Veronika* a nyelvművelő Szarvas Gábort mutatta be. Az ifjúsági kategóriában első díjat a zsűri nem adott ki, de méltán kapott második díjat *Kupó Klára*, a Jedlik Ányos Szakközépiskola tanulója, s megosztott III. díjat *Turi Ágnes* és *Andorka Szilvia*, a Kazinczy Ferenc Gimnázium tanulói.

Baksa Péter

HÍREK

Rácz Endre-émlékülést tartottak az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1993. február 16-án. Itt mutatták be a 39 szerző tanulmányát tartalmazó, Rácz Endrének szánt emlékkönyvet. (Az emlékkönyv az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékén megvásárolható.)

Fábián Pált köszöntötték hetvenedik születésnapja alkalmából a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasóülésén 1993. március 9-én. A zsűfólaság megtelt teremben a köszöntések elhangzása után Keszler Borbála tartott előadást az írásjelhasználatról.

A *Harmadik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferenciát* Miskolcon tartották április 2–3-án mintegy 400 nyelvész részvételével. Kilenc szekcióban kb. 100 előadás hangzott el.

A *Kezdetben vala az ige...* című anyanyelvi rádióműsor májustól Tetten ért szavak címmel folytatódik. Az adás szombatoként 13 óra 40 perckor hallható a Kossuth rádióban és vasárnap este a szokott időben ismétlik a Bartók rádióban.

LACI PIHENŐ

Kisvendéglő, házias ételek és italok
bő választéka. Szelíd árak.
Ny: minden nap 12-22 óráig.

Fantasztikus, szenzációs stb. árak után most már „szelíd” árak is. Mind-e-nap, vagyis nem mindennap?
(Hungária Szuperinfó)

B. G.

HÍREK, BESZÁMOLÓK

KÖNYVEKRŐL

Tájszavak tárháza

Megjelent az Új Magyar Tájszótár III. kötete (K–M)

1993-at írunk. Pontosan száz éve látott napvilágot Szinyei József nagy művének, a Magyar Tájszótárnak az első kötete. Szebben nem is ünnepelehetnénk ezt a jeles dátumot, mint azzal, hogy kézbe vehetjük a méltó folytatást: az Új Magyar Tájszótárt, annak is a III. kötetét. A még hátra levő IV. rész várhatólag az ezredfordulóiig elkészül, és a Szinyei-féle mű II. kötetének centenáriuma a magyar nyelvudomány egyik szótári nagyvállalkozása révbe ér.

Az eredmény már eddig is impozáns: a három súlyos kötet – mindegyik ezer lap fölötti terjedelemben – a több mint félmillió egybeszerkesztett adatnak a háromnegyedét tartalmazza. Szinyei még egyedül végezte a szakirodalmi gyűjtés és szerkesztés fáradságos munkáját. Ma egy jól összeszokott, szívós munkaközösség dolgozik az Akadémia Nyelvudományi Intézetében B. Lőrinczy Éva főszerkesztő és Hosszú Ferenc szerkesztő vezetésével, hogy a XXI. század nyelvésze, irodalmára, néprajzosa, történése, művelődéstörténése, szepírója, tanára, népművelője, érdeklődő olvasója hiánytalanul birtokába jusson annak a néprajzi szókincsnek, amelyet a századfordulótól 1960-ig szakemberek és lelkes amatőrök halmoztak fel.

Egykor, a nyelvújítás korában főleg azzal a céllal kezdték a tájszavakat gyűjteni, hogy az

irodalmi nyelvet gazdagítsák általuk. A lehetőség ma is fennáll, de a körülmények közben sokat változtak. A normatív nyelvújítást már sokkal csiszoltabb, gazdagabb, egyszersmind zártabb is: nem fogadja be könnyen az írói vagy tudósi kezdeményezésre „felkínált” újításokat. És mondjuk meg őszintén: a ma nyelvújítóiban koránt sincs annyi lendület és önbizalom, mint a régiekben. Pedig – ha nem is a széles körű társadalmi ismertség igényével és reményében – legalább a szépirodalom nyelvénél színesítésére beemelhetők a néprajzi hangulatos, szellemes „találmányai”. Megfelelő szövegkörnyezettel és szinonimákkal megerősítve még az úgynevezett valódi tájszavakba is új élet lehelhető. A *kátyús*, *latyakos* út például miért ne lehetne *kotyványos*, a *rendetlen*, *hanyag*, *lompos* ember *lacsuha*? A takarékos ember a pénzét *összekuporgatja*, más szóval *megcsöpöríti*; aki kést *fen*, a pengét *megcsiszakolja*. A *megpiszkál* mellett mennyivel hangulatosabb a *megbizginyál*, a *megsavanyodik*, *megromlik* mellett a *megbügyved*, a *megtapogat* mellett a *megbirbitél*!

Ezek a kifejezések természetesen humor forrásul is szolgálhatnak. Kifejezetten ilyen indítékkal születtek például egyes nyelvjárásokban a következő szóösszetételek: *lelkikánász* 'lelképásztor', *lélekhajigáló* 'gombóc', *lélekdobáló* 'kenyér', *miatyánkközepe* 'ua.', *koldustülevés* 'köménymaglevés', *koldusvonat*

'vicinális' (és még számos *koldus-* elötagú összetétel), *lelkemzöldje*, *lelkemzottyta*: tréfás megszólítások. A különös, ugyanakkor találó képzésekre és igeikő-használatra példa a *megbírósít* 'beperelel' és a *megbalszemelte* 'titokban megnézte' stb. A *megbókol*-ban nemcsak az igeikő kitétele, hanem a *bókol* eredetibb '(meg)hajol' jelentése is figyelemre méltó. A *megboldogul* szót a köznyelv is ismeri, de a szótár 'meggazdagodik' jelentését adja. A nyelvtörténész számára érdekesek a *medence* 'fateknő', 'szilke', a *megcáfol* 'megszaggat', 'megdézsmál' értelmezései. A *lelkes állat* 'ember', *megapol* 'megcsókol' meg egyenesen a középkori magyar kódexek nyelvét idézik fel. A *lidérc* szócikkének pedig főleg a néprajzosok örülnek majd, hiszen számos néphiedelemre utaló szövegrészlet olvasható benne. Néprajzi és nyelvészeti szempontból egyaránt izgalmasak a szócikkek végén közölt szólások, közmondások, pl.: *Lábhon szokott bocskort né add a zújér, Al lábászára is bön-döbül áll* 'nagyétkű', *Al lábászárába szállott a zesse 'bolond'*. Vannak szóösszetételekben meglepően gazdag szócikkek is. Ki hinné például, hogy a *körte* és a *levés* szóval a magyar néprajzban (külön-külön) több mint 220 összetett szó keletkezett! – A négy kötet 120 ezer szócikket tartalmaz majd. (Akadémiai Kiadó, 1992.)

Juhász Dezső

Könyvek a kétnyelvűségről

Kétnyelvűségről (nemzetközi terminussal: *bilingvizmus*-on) azt értjük, amikor egy közösség tagjainak két vagy több nyelvet kell elsajátítaniuk, használniuk, ha környezetükben meg kívánják magukat érteni. Nyelvek, kultúrák találkozási pontjain természetesen alakul ki a kétnyelvűség; bizonyos polgárosult környezetben „akart kétnyelvűségről” is beszélhetünk, amikor – mondjuk – „német szóra” vagy „szlovák szóra” küldik a gyereket és fogadnak helyette mást (cseregyereket). Áttelepülés, más politikai-közigazgatási fennhatóság alá kerülés esetén egyéb kényszerítő körülmények is megjelennek a másik nyelv elsajátításában.

Az eredmény persze soha nem valamilyen „tisztá” kétnyelvűség. Egyes esetekben három-, sőt talán négynyelvűségről is beszélhetünk (gondoljunk olyan városokra, ahol pl. a német-szlovák-magyar egyaránt használatban volt), s beszélhetünk fél- vagy „másfél”-nyelvűségről is; hiszen egyes nyelvek előnyösebb helyzetben vannak, mások visszaszorulnak.

A Kárpát-medencében, a kárpáti nyelvi areában különösen fontos és nyelvészeti szempontból elvégzendő feladat a kétnyelvűség kutatása. A nyelvészeten belül különösen a nyelvi szokások, egymásra hatások tudományát, az areális nyelvészetet és a nyelvészeti antropológiát, a nyelv és társadalom kapcsolatát kutató szociolingvisztikát, valamint a nyelvpolitikát (nyelvi tervezést, nyelvművelést) foglalkoztatja ez a kérdés. De más kultúratudomány (művelődéstörténet, történettudomány, néprajz) sem lehet meg ennek eredményei nélkül.

Éppen a magyar néprajzkutatók voltak azok, akik talán legkövetkeztesebben foglalkoztak a hazai nemzetiségek, a határokon túli kisebbségek népi kultúrájával. 1975-től Békéscsabán ötvenként megrendezik a

Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferenciát; 1982-ben és 1989-ben Egerben tartották A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatók című konferenciát (valamennyinek az anyaga megjelent kötetben). A néprajzi kutatások mind tartalmaztak nyelvi adalékokat is; így a kétnyelvűség kérdései is sokszor tárgyaltak.

Az utóbbi években a nyelvudomány is főlzárkózott. A Magyarországi Kutató Intézet sorozatában megjelent a Tanulmányok a határokon túli kétnyelvűségről című kötet (szerk.: Kontra Miklós, Bp., 1991.). Benne két tanulmány található a szlovákiai, illetve az ausztriai magyar kisebbség helyzetéről (Lanstyák Istvántól és Széptalusi Istvántól), valamint Susan Gal tanulmánya három európai kisebbség (a dél-németországi olaszok, a burgenlandi magyarok és az erdélyi szászok) egymástól különböző kódváltásáról.

1989-ben megrendezték az I. Kárpát-medencei Kisebbségi Kétnyelvűségi Tanácskozást. Ennek és a további hasonló rendezvényeknek az anyaga Kétnyelvűség a Kárpát-medencében címmel jelent meg (szerk.: Györi-Nagy Sándor és Kelemen Janka. I. Bp., 1991., II. Bp., 1992.). Mindkét kötetben 15–15 tanulmány olvasható pl. a szlovákiai magyarok és a magyarországi szlovákok, a kárpátaljaiak, a ruszinok, a vajdaságiak, a többféle német-magyar közösségek, a Mura-vidékiek kétnyelvűségéről. Olyan gyakorlati kérdések is szóba kerülnek, mint a nemzetiségi anyanyelvoktatás az óvodában és az iskolában, a kétnyelvű iskolák helyzete és pedagógiai feladatai, a nyelváltás különböző folyamatai. A két kötetet a sokrétűség és az ebből adódó, a tudományos felfogások közötti különbözőség jellemzi.

B. G.

Kétféle összefoglalás nyelvünkről

(A magyar nyelv történeti nyelvtana és a Strukturális magyar nyelvtan)

A XIX. század legelején Révai Miklós művei indítják el a magyar nyelv-történeti kutatásokat. A század végére és e század első felére kiváló tudósok sora hatalmas mennyiségű ismeretet halmozott fel. Visszatekintve látható, hogy főként Simonyi Zsigmond, Klemm Antal, Horger Antal és Gombocz Zoltán munkásságában volt eredményes törekvés arra, hogy egységes történeti grammatikai összefoglalás szülessék. Azok a munkálatok, amelyek a most megvalósuló nagy történeti nyelvtani szintézis megírásához vezettek, mintegy húsz esztendeje indultak meg az MTA Nyelvtudományi Intézetében és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Körültekintő szervezési és szerkesztési segítséggel számos munkatárs dolgozott a nyelvtan megírásán. A főszerkesztő *Benkő Loránd*, a szerkesztő *E. Abaffy Erzsébet* és a közelmúltban elhunyt *Rácz Endre* volt. A szerkesztésben *Imre Samu* is részt vett 1990-ben bekövetkezett haláláig.

Az eddig megjelent két vastag kötet 1700 oldalnyi anyagáról az itt lehetséges terjedelemben aligha lehet részletesen beszámolni. Az első kötet a korai ómagyar kornak és előzményeinek áttekintése. (Ismeretét I. múlt évi 3. számunkban. – A szerk.) Különös újdonsága a történeti szöveggrammatikai zárófejezet, hiszen

maga a szövegnyelvészet is csupán negyedszázados múltra tekinthet vissza. Az átfogó történeti szövegnyelvészeti vizsgálódásnak voltaképpen a módszertana is új. A régi szövegek (Halotti Beszéd és Könyörgés, Ómagyar Mária-síralom) kis terjedelme nem annyira a vizsgálatot nehezítette meg, mint az általánosítást. Ezért a legkorábbi nyelvemlékek szöveggrammatikája után a kódexek anyagának feldolgozása hozhat még igen figyelemreméltó eredményeket. (Egyébként a munkának ez a része is elkészült már.)

A második kötetnek most megjelent első része a kései ómagyar kor alak-tani kérdéseivel foglalkozik, pl. a névszók témakörében a tövekkel, a képzéssel, a ragozással és így tovább.

A magyar tudományosságának általában, a magyar nyelvtudománynak pedig különösen mérföldköve a történeti nyelvtan, s hasonló jelentőségű a Strukturális magyar nyelvtan is. Ennek első, mondattani kötete a közelmúltban látott napvilágot. Ez a munka, melyet *Kiefer Ferenc* szerkesztett, újfajta, a hagyományostól elütő nyelvészeti megközelítésnek az eredménye. A strukturalista, ezen belül a generatív szemléletű nyelvészeti kutatások arra kívánnak – immár több évtizede – fényt deríteni, miként megy

végbe az a folyamat, melynek során véges számú szabály alkalmazásával végtelen számú mondatot vagyunk képesek létrehozni. A mondatok létrehozása (generálása) e kutatásoknak az egyik fő tárgya, innen a *generatív* műszó. A szabályrendszer(ek) feltárása azt is megmutat(hat)ja, vannak-e az emberi nyelvre általánosságban jellemző tulajdonságok. S éppen ennek az univerzális grammatikának az alapján van a jelen kötet megírva.

Az elméleti háttérből fakad, hogy a könyv nem a magyar nyelv generatív nyelvtana. Nem is lehet az, mert a generatív nyelvelmélet nem fogja át a nyelv teljes körét. Így a mondatban (a generatív nyelvelméletéről szóló eligazítás után) az egyszerű mondatnak, a főnévi csoportnak és az alárendelt mondatnak a szerkezetével, valamint a mellérendeléssel foglalkozik. Ebből is láthatni, hogy számos ponton van bizonyos átfedés a leíró nyelvtanokkal.

A szerkesztőn kívül *Bánréti Zoltán*, *Kenesei István*, *É. Kiss Katalin*, *Komlósy András*, *Laczkó Tibor* és *Szabolcsi Anna* írta az egyes fejezeteket. Munkájukból olyan mű született, amelynek érdemeit és helyét a nyelv-tudományban a jövőendő kutatások és kutatók fogják méltatni és kijelölni.

Büky László

Ábécé a lapkészítéshez

A tehetséges, fiatal szerző, Balázs Géza, aki, korántsem véletlenül, szerkesztőségünknek is tagja, egy hasznos, érdekes és ha szabad így mondanom, szemtelenül friss könyvet tett le az asztalra. A címe: Újságíró-ismeretek. A kötet, mint hátsó borítóján olvashatjuk, „első kézikönyv a helyi, kisközösségi, alternatív és diáklapok munkatársainak”. Nem ok nélkül ajánlja művét a szerző épp a diákújságíróknak, ugyanis ő az egyik alelnöke mind a Diákújságírók Országos Egyesületének (DUE), mind pedig – 1992-től – az Európai Ifjúsági Sajtószövetségnek. Érthető hát, hogy akár tankönyvnek is tekinthető kézikönyvével elsősorban a diákokra gondol.

A 120 oldalas könyv azonban olyan ötletes, magvas összefoglalását nyújtja a legfontosabb újságíró-ismereteknek, hogy a diákokon kívül bátran ajánlhatjuk a művet a szakma már felnőtt művelőinek is. Íme, a fő fejezetei, amelyek már maguk is árulkodnak arról, hogy a szerző minden fontos kérdésre figyelmet fordít: I. A lapalapítás II. A lapkészít-

tés menete III. Kis műfajiskola IV. Szerkesztés, tördelés V. A sajtónyelv VI. Az újságíró-etikáról VII. A lap gazdálkodása. E hét fejezethez függelékként még további három csatlakozik: a felhasználott irodalom jegyzéke (kár, hogy ebben nem szerepel Sebestyén Árpádnak Gondolatok a sajtó nyelvéről című szép tanulmánya, amely az Anyanyelv, közélet, műveltség című TIT-kiadványban jelent meg 1976-ban), a szerkesztőségek könyvtárába ajánlott könyvek jegyzéke, valamint a Diákújságírók Országos Egyesületének címszavakban való bemutatása.

Megannyi *hasznos, érdekes* adalék. Íme, újból az a két jelző kívánczik tollamra, amelyekkel már kezdtem is könyvtájékoztatómat. Nem csoda. Az egész mű hasznos is, érdekes is. Ezenkívül pedig istentelenül drága: 350 forint. (De mint a borítón olvasható – „DUE tagoknak 200,- Ft”. Elvégre elsősorban nekik készült.)

Grétsy László

PONTOZÓ

Mindenekelőtt az 1992. évi 4. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk közre.

I. *Hétszer hét*. 1. Elefánt. 2. Behemót. 3. Szevasz. 4. Benedek. 5. Tanmese. 6. Bokszer. 7. Szemere. A sorok megfelelő átrendezése után (2., 5., 6., 1., 3., 7., 4.) az átlóban olvasható név: Bakfark.

II. *Plusz egy szótag*. 1. Körút – körvasút. 2. Lelő – legelő. 3. Szelő – szerelő. 4. Szenel – Szebennel. A beszűrt szótagokból összeolvasható írói név: Vas Gereben.

III. *Két regény*. 1. Háború és béke. 2. A 22-es csapdája.

IV. *Állatsereglet*. 1. Kenguru. 2. Angolna, 3. Kakadu. 4. Baribál. 5. Süllő.

V. *Petőfi – kétszer*. 1. A helység kalapácsa. 2. Szeretlek, kedvesem.

VI. *Dobos László a nyelvről*. A nemzeti tudat, a nemzeti érzés elvesztésének első felvonása a nyelv elhagyása.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorolásban való részvételhez szükséges 75 pontot, a következők nyertek egy-egy könyvet (Grétsy László és Vágó István *Álljunk meg egy szóra!* című kötetét): Boldis Lászlóné, Budapest, Dob u. 69. I. 29. (1077); Csőke Edit, Lengyel, Petőfi u. 5. (7184); Fehérné Kovács Ilona, Török-szentmiklós, Fáy András lt. 7.é. II. lh. II. 8. (5200); Gregóczy Szabolcs, Sajószentpéter, Béke tér 2. (3770); Komjáti Zoltán, Abasár, Hegyalja út 14. (3261); Lami Márta, Püspökhatvan, Arany János u. 52. (2682); Nagy Lilla, Kakucs, Rónay Gy. u. 77. (2366); Sándorné Hornyák Mária, Göncruszka, Kápolna út 21. (3894); Simonné Bernát Katalin, Budapest, Katakomba u. 13. (1223); Ujvári Antónia, Dabas, Vasút u. 138. (2373). Nyereményükhöz, amelyet postán kapnak meg, ez úton is gratulálunk.

A Pontozó újabb feladatai

I. *Tíz Petőfi-vers*. Rejtvényünkben nagy költőnk kilenc versének címét fogalmaztuk át, de úgy, hogy olvasóink azért az adott meghatározásokból rátalálhassanak az eredeti címekre, még ha nem is túlságosan ismert címekről van szó. Ha helyesen válaszoltak, akkor a megfejtésül beírt verscímek kezdőbetűiből – ugyanebben a sorrendben – kiolvashatják a tizedik Petőfi-vers jól ismert címét. A helyes megfejtésért címenként 2, összesen 20 pont jár.

1. Szívesen fogadott látogatók: .....
2. Fiatalság: .....
3. Végső nyughelyem: .....
4. Vallási jelkép: .....
5. Sikvidéki túra: .....
6. Száraz a szemem: .....
7. Cingár évszak: .....
8. Teher a vállalása: .....
9. Gondolataim a pénzről: .....

II. *„Állati” csacsipacsi*. Úgy öt évvel ezelőtt már volt Pontozó rovatunknak egy ilyen feladványa. Abban is olyan jelzős szerkezeteket kellett találni a megadott meghatározásokra, amelyekben a jelző és a jelzett szó csak kezdőbetűjében különbözött, a jelzett szó pedig valamilyen állatnév volt. Így lett a megfejtés során a „bolondos kecskeféle kérődző” *kerge zerge*, a „lusta menyétféle” *rest nyest*, az „ostoba hizlalt tinó” pedig *dőre sőre*. Olvasóinknak most, mintegy folytatva az akkori sort, újabb hat állatneves csacsipacsi feladványt kell megoldaniuk. (Megfejtése 2–2, összesen 12 pont.)

1. Megátalkodott hím szárnyas: .....
2. Betegesen sápadt ravaszdi: .....
3. Deformált menyétféle: .....
4. Sokszínű lopkodó madár: .....
5. Lumpoló harkályféle: .....
6. Gyanakvó macskamedve: .....

III. *Hétszer hét*. A meghatározásoknak megfelelő szavak beírása után tessék úgy átrendezni a sorokat, hogy a B sor helyén átlósan egy természeti jelenség neve legyen olvasható. A helyes megfejtés 15 pontot ér.

1. Taxi
2. Férfinév
3. Lelkialkat
4. Kinyit (levelet)
5. Női név
6. Ferdébb
7. Karós növény

IV. *Kancsal kifejezések*. Azért kancsalok ezek a jelzős szó szerkezetek, mert bennük nem a magánhangzók csengetnek össze, mint általában a „normális” rímekben, hanem a mássalhangzók. Azok azonban teljesen! Rejtvényünkben a meghatározások alapján olyan jelzős szerkezetekre kell rátalálniuk olvasóinknak, amelyekben a jelző és a jelzett szó mássalhangzói pontról pontra megegyeznek, magánhangzói azonban jócskán eltérnek egymástól. Minden kancsal kifejezésért 2 pont jár.

1. Bonyodalmas hóvégi egyenlegkészítés: .....
2. Elnyújtott hangon éneklő finn hangszer: .....
3. Kacagó szófaj: .....
4. Zsarnoki gyermekbetegség: .....
5. Anyagi veszteséget előidéző biciklista: .....
6. Táncoló hokis: .....
7. Soron kívüli határozott igény: .....
8. Szándékos nagyotmondás: .....
9. Gyermekbetegségben fekvő éttermi árus: .....
10. Valószínűnek tetsző harsány nevetés: .....

V. Illyés Gyula a nyelvről. Tíz éve, 1983. április 15-én hunyt el nagy írónk, költőnk, Illyés Gyula. Kereszt-rejtvényünkkel órá emlékezőnk, az ő egyik magvas meghatározását idézzük. Megfejtésül ezt kell beküldeni (25 pont).

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 92 pont, de már 75 pont elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A rejtvények megoldását 1993. augusztus 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek jó időtöltést és kellemes nyári kikapcsolódást kívánnak a rejtvények készítői:

Bertha Mária (II.)
Doroszlai Elekné-Grétsy László (IV.)
Láng Miklós (I., III.)
Schmidt János (V.)

Sportcikk-címek

Kisiklott a Lokomotív

A sportnyelv szemléletességével, ötletességével olykor kitűnik a sajtónyelvből, és sok a szellemes szójátékot tartalmazó szalagcím is. Ezek a címek általában a mérkőző csapatok neveiből és a győzelmet vagy a vereséget kifejező ige valamelyik megfelelő szinonimájából állnak. A szójátékok forrása a csapatnév (nem egyszer a pénzügyi támogató neve) és a hozzá kapcsolt (átvitt értelemben győzelmet vagy vereséget is jelentő) igéből álló szerkezet képszerű jelentése. Pl.: *Nem izlett a Postásnak a Dreher*. Vagyis a Postás nevű csapat kikapott a Dreher nevűtől. Hasonló példa az *Otthon szállt el a Malév* cím is. Otthon, tehát hazai pályán „szállt el”, azaz kapott ki a Malév gárdája. Ha a Fabulon által támogatott csapat szenved vereséget, akkor az ötletes újságíró ezt úgy írja meg, hogy *Elkenték a Fabulont*. Ugyanez a Lokomotív csapatáról úgy szerepel, hogy *Kisiklott a Lokomotív*. Ha pedig lehengerlő győzelmet arat a BKV együttese, akkor ezt olyan formában találjuk, hogy *Gázolt a BKV*.

A homonímia adta lehetőséget használja ki: *Madonna nem lett Tombáé*. Rögtön mindenki arra gondolna, hogy egy újabb pletykáról hall, de semmi ilyenről nincs szó. Madonna ugyanis itt nem az ismert popsztár jelenteti, hanem – mint ahogy azt az újságíró meg is magyarázza – egy sípálya nevével van szó. Tehát a cím arra utal, hogy Alberto Tomba nem tudott győzni a Madonna nevű sípályán.

Az író a másodlagos jelentésekkel való játékot megtoldhatja egy utalással is: *Erősnek bizonyult a brazil kávé*. Ez azt jelenti, hogy Brazília futballcsapata túl erősnek bizonyult az ellenfél számára. Ha valami brazil és erős, akkor könnyen asszociálhatunk – az újságíróhoz hasonlóan – a kávéra.

A nyelvi ötletesség szint hoz nyelvünkbe, ha a megfelelő környezetben, a megfelelő stílusban szerepel.

Bódi Zoltán

MEGHATÁROZÁS

1	2	3	4	5	R	6	7		8	9	10	11	12	
13						14		15						
16					17		18				19			20
21				22		23				24				
25					26				27					
28				29				30		31				
32			33				34		35				36	
L		37				38		39						
40	41		42				E		43				44	
45		46				47		48				49		
50							51				52			
53						54				55		56		
57					58				59	60				
	61			62				63		64				
65							V		É					

VÍZSZINTES: 1. Illyés Gyula meghatározásának kezdő szavai. 8. Útésre szikrát adó ásvány. 13. Ruhakelme. 14. Fellini is, García Lorca is követheti! 16. Havasi ...; a fészkesek családjába tartozó növény. 18. Nagyobbodik, népies szóval. 19. Pille, pillangó, tájnyelvi szóhasználat. 21. Fordítóra váró német író! 22. Jákob felesége, József és Benjámín anyja. 24. Partra vetett hal (s rekedt kórus-tag!) teszi. 25. Elemi parány. 26. Szemüvegtartó. 27. García Marquez regénybeli falujában száz évig tart! 28. Ügy, dolog, latinul. 29. Ruhafosztlány. 31. Zalaapátival szomszédos község. 32. Kezdeti ujjongás! 33. A szén és a stroncium vegyjele. 34. Szárgulda a síneken. 36. Annyi mint, röv. 37. Szentelen (!) kukoricacső, tájszóval. 39. Főzőedény. 40. Róka vagy nyúl kicsinye. 42. A vízszintes 1. sz. sor folytatása. 43. Szabadkai születésű színész, író (Éva). 44. Kintről. 45. Hibáztató. 47. Egységbe, rendszerbe sorol. 49. Ütleget. 50. Áruszállító munkás. 51. Ústi ...Labem; Elba-parti cseh város. 52. Arra, ahol ő van. 53. A koordinárendszer kezdőpontja. 54. Férfinév. 56. Mario ... Monaco; olasz tenorista (1915–1982). 57. Crna ...; országrész az egykori Montenegró helyén. 58. ... vicitis! Brennus gall vezérnek tulajdonított mondás, a. m.: jaj a legyőzötteknek! 59. Amely irányba(n). 61. Sorvadó. 64. A határ innenső oldalán. 65. Jóval többen értik, ha gázcsere nyílást mondunk helyette.

FÜGGŐLEGES: 1. Az Illyési meghatározás harmadik, befejező része. 2. Csecsemő tápláléka. 3. Szégyenkezhetsz a gazda az ilyen kert miatt. 4. Kőpénzleleteiről is híres mikronéziai sziget. 5. Gyors lábú vadászkutyája. 6. Észak-Afrika! 7. Hangszeres együttes. 8. Egyes vidékeken olaszkauposztának is nevezik. 9. Az ókor vége! 10. Reméljük, a második egyben az utolsó is volt. 11. Az ecetsav észtere. 12. Az ember ész-tere! 15. Ha a pénz teszi, sohasem baj, ám ha a fa, abból baj lehet! 17. Túlságosan is büszke önmagára. 20. Kassák Lajos nagyszabású önéletrajzának címe. 23. Város Észak-Bajorországban, a Saale folyó partján. 24. Intézményen belüli szervezeti egység. 29. Záródó. 30. Otofon részlet. 33. Csábítva hívogató. 35. Az Aggteleki-cseppkőbarlang neve. 38. Anca. 41. Daidalosz fia, repülését Igor Markevitch balettenében, halálát Auguste Rodin szoborban örökítette meg. 44. Zsákba erőltet. 46. Hivatalos papír. 48. A szigmát követi a görög abécében. 49. A modern magyar szobrászat egyik jelentős mestere (Márk, 1870–1961). 54. Törzsi kötelék az ősgermán társadalomban. 55. Kortárs angol író, egyik regénye a Szerencsés flótás című (Kingsley). 58. Város az USA Nevada államában (VYA). 60. Szigligeti ...; a Liliomfi c. vígjáték írója. 62. Norvég és máltai autók jelzése. 63. Ómen páratlan betűi.

Schmidt János

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

Vonalkód és befizetési kategória	Előfizetési díj forint/hó	
	Gépi kapcsolódás	Kézi kapcsolódás
Jogi személyiség, jogi személyiség nélküli gazdasági társaság használatában lévő - alközponti főszámok.	500	700
	Bejelentési díjak.	
Csoportdíjak	Nappali munkanap	Kedvezményes munkanap
munkanap 9-15 óráig	7-9 és 15-18 óra között	5-7 és 18-22 óra
		szombat, vasárnap és munkaszüneti napokon 9-22 óra között
		Éjszakai munkanap 23-4 óra

Jogi személyiség nincs, csak jogi személy. S csak „matavéknál” van nappali munkanap, kedvezményes munkanap és éjszakai mindennap. A közleményt valamennyi napilap sok százezer példányban így jelentette meg! Aki nem érti: **B. G.**

a mi szolgáltatásaink:

- **tetőszerkezet elkészítését vállaljuk a legjobb minőségben,**
- **mindenfajta tetőfedest,**
- **esőcsatorna felszerelést,**
- **beépítéset nyílászaroak,**
- **külső falak szigetelést és vakolást.**

„Köszönöm, nem kerem!” Postaládájában találta, kivágta, s a többit a kukába vágta: **B. G.**

- Ha te modod?! Engem utálnak, illetve, hogy finom legyek, nem szeretnek az itteni kollégák. Hízeleg nekem, hogy a hátam mögött sakállnak neveznek. Én úgy tudom, hogy a sakáll dögevő...

Ki ne ismerné a tréfás rímet: *sakál – sak áll*... Ettől azonban még nem kell két *l*-el írni a *sakál* szót. Né tán a valóban két *l*-el írandó, de általában rövid *l*-el ejtett *szakáll* főnév analógiája zavarta meg a nyomdász vagy a korrektor helyesírási érzékét? A riport írójáéra már nem is merek gondolni... (A példát **K. G.** pillantotta meg a Magyar Nemzet 1992. december 11-i számában.)

Édes Anyanyelvünk
1364 Budapest,
Pf. 122.

Hidje el Ön is képes
betektetett pénzt
megsokszorozni! Ha érdeklí
hogyan, várom jelentkezését.
Tel.: 06-
Levél cím: Dr.
5-
tsz. 1.

Ne, az Istenért, ne *higgyék* el! Ha már a nyelvtant se tudja... Aki nem dőlt be: **B. G.** Remélhetőleg mások sem, akik a Magyar Nemzet 1993. február 24-i számában olvasták ezt a hirdetést.

A TIFFANY cég
már most kellemes és ajándékokban
gazdag karácsonyi ünnepeket kíván Önnek

Együttel még egy apró kérésünk lenne
Önhöz. Küldje be nekünk levelezőlapra az alábbi kupont.
Ezzel segít nekünk megállapítani, hogy az összes katalógus
ki lett-e osztva Önök, vásárlóink között.

Az összes beküldött kuponból 1000 db-ot kisorsolunk,
és ezek tulajdonosai egy – a címlapon látható
– komplett, háromrészes tollkészletet
kapnak tőlünk ingyen, köszönetképpen.

Köszönjük

Ők *köszönik*. Mi pedig – elrettentésül, nehogy kisdiákjaink is így tanulják meg a betűvetést – *köszölnék*. (Találta Réfi Béláné sásdi levélírónk. Közzéteszi: **G. L.**)

A **döbröcközi Egyházközség** felhívja azoknak a figyelmét, akiknek hozzátartozói több mint 25 éve nyugosznak a **döbröcközi** temetőben – a temető rendezése miatt –, a sírhelyeket újra váltsák meg augusztus 15-ig a plébániahivatalban. Rk. Plébánia, 7228 **Döbröcköz**.

Úgy látszik, Döbrögi uram még mindig nem bocsátotta meg a háromszori megveretést, s most úgy áll bosszút, hogy nevének *g* betűjét háromszor is belecsempészi a Dombóvár melletti Döbröcköz falu nevébe! (Az Új Ember 1993. február 21-i számában bukkant rá **H. J.**)